

Université Rennes 2

Equipe de recherche CRBC Rennes 2

Master Breton et Celtique

Yann Mari Normand

Un emsaver breizhat e-pad ar Brezel Bras

Jean Marie Normand

*Un militant breton pendant la Grande
Guerre*

Joseph MARTIN

Sous la direction de : Gwendal DENEZ

2017

Taolenn

Berradurioù	6
Dibab ar studiadenn war barzhonegoù Yann Mari Normand	7
I. Digoradur	9
II. Ar c’horpus	10
A. Ar barzhonegoù	10
1. Dornskrid ar barzhonegoù (DAB)	10
a) Levr 1.....	10
b) Levr 2.....	11
c) Levr 3.....	12
2. Levr 4.....	12
a) Pelec’h lenn Kroaz ar Vretoned.....	12
b) Barzhonegoù er gelaouenn KAV	12
3. Urzh ar barzhonegoù e Levrioù 1,2,3 ha 4	13
B. Lizhiri	14
C. Ar c’harnedoù	14
1. Souvenirs et Impressions de Poilu (SIP) - Envorennoù ha Trivliadoù ur Blevveg	15
2. Carnet Journal (CJ), Karned Pemdeziek	15
3. JMO	15
D. Lizher da « Mademoiselle » (LM)	16
E. Ur follenn-distag (FD)	16
III. Kempenn ar c’horpus	17
A. Urzh ar barzhonegoù	17
1. An hentenn.....	17
2. Enklask a lec’hioù ha deiziadoù ar barzhonegoù	17
(1) Va Zelenn.....	17
(2) Chapeled ar Soudard.....	18
(3) An Diaoul er Brezel.....	18
(4) Kerilly.....	18
(5) An oferenn war an Talbenn.....	19
(6) Aotrou Person Thourott	19
(7) C’hwezh Vat ar Santelezh.....	19
(8) Ar Gnôl	19
(9) Karantezioù Aour.....	20
(10) Ar Glanded.....	20
(11) Ni a zo Seizh.....	20
(12) Kemener Bro Annam	20
(13) Ar Plouk	20
(14) Al lizher.....	21
(15) An Alc’hweder	21
(16) Kenavo er Baradoz.....	21
(17) Ar Bluenn.....	22
(18) Ar C’havell.....	22
(19) Crucificatur	22
(20) Splander Noz	22
(21) Micherioù Nevez.....	23
(22) Ar Wennili.....	23
(23) Levenez.....	24
(24) Merc’hed Breizh	24

(25)	Ar Veleien war an Talbenn	24
(26)	Eosterezoù Brezel	25
(27)	Taolennig	25
(28)	Eizh Deiz a beoc'h	25
(29)	Merc'hed Keizh	26
(30)	Un Droig er Vro	26
(31)	Gouel an Anaon	26
(32)	Mouezh an Dremmwel	26
(33)	Gwerz ar Brizonierien	26
(34)	Mamm-gozh ar C'hloz	26
(35)	Ar Morc'hed	27
(36)	Truez	27
(37)	Ar Giez Vihan	27
(38)	Dirak ur Parkad Ed	27
(39)	Deiz-ha-bloaz a C'hinivelezh	27
(40)	Gwir Vreizhadezed	27
(41)	Mari ha Janton	28
(42)	Dismantr	28
(43)	Pardon Sant Thivizio	28
(44)	Hon Div Zimezell	28
(45)	Emzivad Glac'haret	28
(46)	Heñvelidigezh	29
(47)	Nouel an Trec'h	29
(48)	Menzioù ur Breizhad	29
(49)	Amzerioù Nevez	29
IV.	Yann Mari Normand : « Barz Gwiklan »	31
A.	E vuhezskrid	31
B.	E chomlec'hioù e-pad ar Brezel	32
1.	21vet Stellad Kanolioù en 3vet Rejimant a Ganolierzh war Droad	32
2.	25vet Stellad Kanolioù er 6vet Rejimant a Ganolierzh war Droad eus Afrika	35
3.	19vet Stellad Kanolioù e 78vet Rejimant a Ganolierzh Bounner Nerzh Bras	38
C.	Peseurt doare den eo Yann Mari Normand e penn kentañ ar bloavezh 1916 ?	40
D.	E vloavezh kentañ e-pad ar brezel	41
E.	En em harpañ gant ar skridoù	43
F.	Barzh breizhat war an talbenn	44
V.	Un emsaver breizhat e-pad ar Brezel Bras.	47
A.	An Emsav breizhat araok ar Brezel Bras	47
B.	Ar gelaouenn Kroaz Ar Vretoned	48
C.	Ar Ouenn	49
D.	Menzioù breizhat Yann Mari Normand	50
1.	Va Zelenn	51
2.	Ar Plouk	52
3.	Ar Bluenn	54
4.	Levenez	56
5.	Merc'hed Breizh	57
6.	Mouezh an Dremmwel	58
7.	Gwerz Ar Brizonierien	59
8.	Ar Morc'hed	59
9.	Gwir Vreizhadezed	60
a)	Ar brezhoneg a ro startijenn d'ar soudarded vreizhat	60
b)	Breizh a zo ur vro ma vez komzet brezhoneg ha gallaoueg	61
c)	Ar brezhoneg a dalv bezañ desket	62
d)	Ur yezh implijet gwechall e pep lec'h, yezh ar relijion	62

e)	Ur yezh a dle bezañ implijet atav.....	62
f)	Ret eo kanañ e brezhoneg.....	63
g)	Yezh ar familhoù.....	63
10.	Heñvelidigezh.....	64
11.	Menozioù ur Breizhad.....	65
a)	Ar soudarded vreizhat a zo kalonek ha leal.....	65
b)	An nerzh-kalon a zeu eus o sevenadur brezhonek.....	66
c)	Ar Vreizhiz a zifenn ar Gwir.....	67
d)	Sevenadur Breizh a zo da vezañ anavezet ha gwarezet.....	67
e)	Yann Mari a huñvre an amrenerezh iwerzhonek.....	68
f)	An emrenerezh graet gant al lezenn.....	68
g)	Unvaniezh ar Vreizhiz a zo un dra ret.....	69
h)	Emskiant e identelezh vreizhat en deus Yann Mari Normand.....	70
i)	Stourmer war ar Yezh : karout a ra Yann Mari ar brezhoneg.....	70
j)	E Vro.....	70
k)	Ur rannvroelour.....	70
l)	Un emrener.....	71
E.	Peseurt Emsaver e oa Yann Mari Normand ? (Klozadur).....	71
1.	Difennour ar Brezhoneg.....	71
2.	Gwirioù ha lezennoù nevez.....	72
VI.	Ar Relijion.....	75
A.	Doue a zo ganeomp.....	75
B.	Sikour ar Relijion.....	76
C.	Kentelioù an Iliz.....	78
D.	An enepkloeregezh.....	79
E.	Un emsav katolik.....	80
VII.	Studioù all.....	82
1.	Temoù all.....	82
(1)	Plas ar vaouez.....	82
(2)	Ar Brezel.....	82
(3)	Buhez war ar maez.....	83
2.	Ar Stil hag ar Yezh.....	83
3.	Kenveriañ gant ar skrivagnerien all.....	83
VIII.	Klozadur.....	85
Levrlennadur.....		87

Berradurioù

CJ : Carnet journal (Carnet), Karned Pemdeziek (KORPUS)

DAB : Dornskrid Ar Barzhonegoù, Manuscrit des poèmes (KORPUS)

FD : Follenn distag, Feuille volante (KORPUS)

JMO : Journal des Marches et Opérations, Kelaouenn a Gerzhadennoù hag a Oberennoù (STAGADENN)

JMO7819 : JMO an 19^{vet} stellad kanolioù e 78^{vet} Rejimant a Ganoliezha Bounner Nerzh Bras (STAGADENN)

KAV : Kroaz ar Vretoned (KELAOUENN)

LEVR 1, LEVR 2, LEVR 3 : lodenn eus an DAB (KORPUS)

LEVR 4 : Lodenn eus ar barzhonegoù embannet e KAV ouzhpenn an DAB (KORPUS)

LIZHIRI : Lizhiri eskemmet, bet embannet e KAV (KORPUS)

LM : Lettre à « Mademoiselle », Lizher da « Zimezell » (KORPUS)

SIP : Souvenirs et Impressions de Poilu (Carnet), Envorennoù ha Trivliadoù ur Bleveg (KORPUS)

Dibab ar studiadenn war barzhonegoù Yann Mari Normand

Kavet e oa bet dornskrid barzhonegoù Yann Mari Normand, skrivet e-pad ar Brezel Bras, gant An Itroun Marie-Thérèse Pouillias, mirourez levraoueg-kêr Roazhon, ugent vloaz 'zo. D'ar mare-se he deus goulennet digant Yann Normand, kuzulier kumun Roazhon, ma anaveze Yann Mari Normand. Evel just e anaveze anezhan peogwir e oa Yann Mari Normand ur breur d'e dad-kozh, Alan Normand. Ar familh bras Normand a ouie en doa skrivet Yann Mari barzhonegoù e-pad ar Brezel Bras. Barzhonegoù *Kerilly*, *Chapeled ar Soudard...* a oa bet miret er familh. En dornskrid-se e oa 38 barzhoneg ad-skrivet gant Yann Mari e-unan war tri c'haier graet gantañ Levr 1, Levr 2, Levr 3. Luc'heilenn an dornskrid a oa bet graet ha roet da Yann Normand. Un dra vat, rak abaoe eo bet kollet an dornskrid orin gant levraoueg-kêr Roazhon.

Ul lodenn deus barzhonegoù Yann Mari Normand a zo bet embannet er gelaouenn *Kroaz ar Vretoned*.

P'en em gav Yann Normand e Skol-Veur Roazhon da heuliañ an *DEC (Diplôme d'études celtiques)*, en deus lavaret din e oa ur barzhoneg *Kenavo er Baradoz* gouestlet d'am zad-kozh Gwilhoù Normand bet lazhet e-pad ar Brezel Bras. Gwilhoù Normand a oa ur breur da Leonie Normand, gwreg Alan Normand. Yann Mari Normand a oa ivez un c'henderv da Soaz Normand, gwreg Gwilhou Normand. Daou c'houblad Normand a oa : Gwilhoù Normand dimezet gant Soaz Normand hag Alan Normand dimezet gant Leonie Normand. Gwilhou Normand ha Leonie Normand a oa breur ha c'hoar. Soaz Normand hag Alan Normand a oa kendirvi. Yann Mari Normand a oa dizimez. Dimeziñ a ra goude ar Brezel Bras e 1921. Ur barzhoneg *Levenez* a zo gouestlet ivez da Alan Normand, e vreur, a zo tad-kozh Yann Normand, evit ginivelezh e c'hwec'hvet bugel.

Va daou dad-kozh Gwilhou Normand ha Yann Vari Martin a zo bet lazhet war an talbenn. Etre 2014 ha 2018 eo kantvet deiz-ha-bloaz ar Brezel Bras hag e talc'ho ar studi-mañ o eñvorennoù hag ivez re an holl soudarded vreizhat o deus kemeret perzh er Brezel Bras.

E soñj Yann Normand e oa ober un embannadur klok eus ar barzhonegoù-se. Ur skipailh gant Yann Normand, Yvona Martin ha me, en deus labouret war raktres an embannadur-se. Ret e oa dastum, kempenn ha treiñ e galleg ar barzhonegoù.

War an tu all e oa ret ober un enklask war ar barzhonegoù-se evit gouzout ar piv, petra, peur, pelec'h ha penaos diwarno. Studiet e vo ivez an temoù hag ar yezh implijet enno.

Plijus eo pourmen gant ur brezhoneger ganet e Gwignann, lec'h va ganedigezh din-me ivez.

An enklask-se diwar-benn barzhonegoù Y. M. Normand eo danvez va c'hounskrid Master.

I. Digoradur

En e varzhoneg kentañ *Va Zelenn* e lavar Yann Mari Normand ar pezh en deus c'hoant ober en ur skrivañ barzhonegoù.

*Grit ma c'hellin kanañ ervat,
Evel ur gwir bugel breizhat
Ar Yezh, ar Ouenn, ar Vro, ar Feiz,
Karantez Doue, hini Breizh !*

En em reiñ a ra Yann Mari da anaout evel ur « gwir bugel breizhat ». E skridoù a ziskouezo deomp eo ur « gwir emsaver breizhat », da lâret eo difennour ar brezhoneg hag hengounioù Breizh. Un emsaver katolik eo ivez, dre m'eo bet stummet e kloerdi bihan ar C'hreiskêr e Kastell-Paol.

En e varzhonegoù e komz deomp eus ar brezel-se a gas kement a Vretoned d'ar marv. Santout a ra dija e vo ur c'holl hep distro, ur c'holl da viken.

Ul lodenn vras eus ar barzhonegoù-se a zo bet embannet er gelaouenn *Kroaz Ar Vretoned* etre 1917 ha 1919. Met n'eus bet embannadur klok ebet outo. Ar studi-mañ a gemer perzh el labour-se, en ur lakaat ar barzhonegoù dre urzh an amzer. A-drugarez da 2 garned skrivet gantañ e-pad ar brezel, ha roet deomp gant e verc'h Anne-Yvonne, eo bet kaset al labour da benn.

Emichañs e teuio er-maez levr barzhonegoù Y. M. Normand e miz Here 2017. Roet 'zo bet dezhañ an titl : « **Barzhonegoù war an talbenn** ».

Pal ar studi-mañ war e oberenn varzhoniell a zo klask anavezout menozioù an hini a zo bet un « emsaver breizhat » e-pad ar brezel.

II. Ar c'horpus

Danvez ar c'horpus a zo graet gant *barzhonegoù* Yann Mari Normand skrivet e brezhoneg war an talbenn e-pad ar Brezel Bras hag embannet er gelaouenn *Kroaz ar Vretoned*, gant *lizhiri* eskemmet etrezo, gant an *daou garned* skrivet gantañ e galleg er memes mare, gant ar *JMO*, (*Journal des Marches et Opérations*), *Kelaouenn a Gerzhadennoù hag a Oberennoù* e rejimantoù, gant ul *lizher da* « *Mademoiselle* », ha gant ur *follenn-distag* warni ur barzhoneg skrivet gantañ.

A. Ar barzhonegoù

Daou orin a zo evit kavout barzhonegoù Yann Mari Normand: un *Dornskrid* hag ar gelaouenn *Kroaz ar Vretoned*.

1. Dornskrid ar barzhonegoù (DAB)

Dornskrid ar barzhonegoù (DAB) adskrivet gant Yann Mari Normand a oa bet kavet e levraoueg ti-kêr Roazhon. Ul luc'heilenn a zo er *Stagadenn* ar c'hounskrid-mañ. An dornskrid a zo dispartiet etre tri « levr ».

a) Levr 1

El **Levr 1** ez eus 12 barzhoneg

Va Zeleñn, Chapeled ar Soudard (KAV 28/01/1917 Niv : 204), *An Diaoul er Brezel, Kerilly, An Oferenn war an Talbenn, Aotrou Person Thourott, C'hwezh-vañ ar Santelezh, Ar Gnôl, Karanteziou Aour* (KAV 01/04/1917 Niv : 213), *Ar Glanded, Ni a zo Seizh, Rimadell Bro Annam- Kemener Huë*.

War bajenn gantañ al **Levr 1** un arroudenn zo bet lakaet e saozneg eus « *Le Gloria Patri en Anglais* »

Daou varzhoneg eus al **Levr 1** a zo bet embannet e *Kroaz Ar Vretoned* (KAV) pa oa Fransez Vallée rener adarre e-pad ar Brezel Bras. Yann Mari en deus lakaet war an dornskrid deiziad o embannadur. Ar barzhoneg kentañ bet embannet a zo *Chapeled Ar Soudard* d'an 28 a viz Genver 1917 (KAV Niv :204). An eil a zo *Karanteziou Aour* d'an 1 a viz Ebrel 1917 (KAV Niv : 213)

Yann Mari n'en deus ket skrivet e varzhonegoù diouzhtu pa oa kroget ar brezel. An degouezhioù a lakaio anezhañ da skrivañ a vo gwelet pelloc'h.

Ar barzhoneg *An Diaoul er brezel* en deus un is-titl « *Hunvre c’hwek un artilher er Somme* ».

Ar barzhoneg *An Oferenn war an Talbenn* a zo skrivet “*Er soñj va c’henderv Gwilhou Normand, marv er Champagn, 26/09/1915*”.

Evit kanañ ar barzhoneg *Ar Gnôl* eo lakaet an ton da zibab, “*War ton, Son ar C’hafe*”.

Ni a zo seizh a zo ar barzhoneg *We are seven* “*Graet e saozneg gant Wordworth, lakaet e galleg gant Barbey d’Aurévilly, e brezhoneg Gant Yann Mari Normand*”.

Meneget e vo amañ e vez skrivet gantañ e anv hep ar c’hemmadur *Yann Vari* setu e vo kendalc’het da skrivañ e anv *Yann Mari Normand* evel ma veze graet ivez gant ar gelaouenn *Kroaz ar Vretoned*.

E *Rimadell Bro Annam- Kemener Huë* ez eus ur vi-koukoug en ugentvet poz . Hervez ster ar poz eo ret cheñch “*hiroc’h*” gant “*berroc’h*”. Marteze ez eus bet un disoñj-kaer bennak pa oa Yann Mari oc’h adskrivañ e varzhonegoù.

b) Levr 2

El **Levr 2** ez eus 16 barzhoneg

Ar "Plouk" (KAV 15/04/1917 Niv : 215), *Al Lizher* (KAV 29/04/1917 Niv : 217), *An Alc’hweder* (KAV 06/05/1917 Niv : 218), *Kenavo er Baradoz* (KAV 17/06/1917 Niv : 224), *Ar Bluenn* (KAV 20/05/1917 Niv : 220), *Ar C’havel* (KAV 10/06/1917 Niv : 223), *Crucificatur !*, *Splannder Noz (Diskroc’hen)* (6 a viz Even 1917, Jonchery Champagne, KAV 17/06/1917 Niv : 224), *Micherioù Nevez* (14 a viz Mezeven, KAV 15/07/1917 Niv : 228), *Truez* (KAV 10/02/1918 Niv : 258), *Ar Giez Vihan* (KAV 24/02/2018 Niv : 260), *Dirak ur Parkad Ed* (KAV 03/03/1918 NIV : 261), *Deiz-ha-bloaz a C’hinivelezh* (KAV 24/03/2018 Niv : 264), *Gwir Vreizhadezed* (KAV 21/04/1918 Niv : 268), *Mari ha Janton* (KAV 09/06/1918 Niv : 275), *Dismantr* (15 a viz Mezeven 1918, KAV 30/06/1918 Niv : 278)

War an dornskrid e kaver an deiz ma’z eo bet skrivet, evit 3 barzhoneg hag evit unan all al lec’h ma’z eo bet skrivet:

Splannder Noz (6 a viz Even 1917, Jonchery Champagne, KAV 17/06/1917 Niv : 224), *Micherioù Nevez* (14 a viz Mezeven, KAV 15/07/1917 Niv : 228), *Dismantr* (15 a viz Mezeven 1918, KAV 30/06/1918 Niv : 278).

Daou varzhoneg a zo bet kinniget, unan *Kenavo... er Baradoz* d’e “*genderv Gwilhou Normand, is-ofiser en naontekvet a linenn, marv evit ar Frañs*” hag egile *Gwir Vreizhadezed* “*Da gement hini a laka e boan da zeskiñ Brezhoneg*”.

An holl varzhonegoù e **Levr 2** a zo bet embannet er gelaouenn *Kroaz ar Vretoned* war-bouez unan *Crucificatur !*

Gwir Vreizhadezed a zo da vezañ kanet « *War don, Paotr an Arvor, paotr ar Menez* ».

Barennet eo bet an titl *Diskroc'hen* ha lakaet war lerc'h *Splannder Noz*. Daoust hag-eñ ez eus bet un destenn all da glotañ gant ar barzhoneg-se, pe eo bet cheñchet an titl nemetken ?

c) Levr 3

El **Levr 3** ez eus 12 barzhoneg, met *Micherioù Nevez* a oa bet skrivet el **Levr 2** en deus ar memes testenn. Setu n'eus nemet 11 barzhoneg nevez el **Levr 3**,

Ar Wennili (KAV 22/07/1917 Niv: 229), *Levenez* (KAV 29/07/1917 Niv: 230), *Merc'hed Breizh* (KAV 05/08/1917 Niv :231), *Ar Veleien war an Talbenn* (KAV 02/09/1917 Niv: 235), *Eosterezoù Brezel* (KAV 23/09/1917 Niv : 238), *Eizh deiz a Beoc'h* (KAV 14/10/1917 Niv: 241), *Taolennig* (KAV 21/10/1917 Niv: 242), *Merc'hed Keizh* (KAV 04/11/1917 Niv: 244), *Un Droig er Vro* (KAV 18/11/1917 Niv: 246), *Gouel an Anaon* (KAV 25/11/1917 Niv: 247), *Mouezh an Dremmwel* (KAV 09/12/1917 Niv: 254).

Levenez a zo gouestlet gant Yann Mari “*D’am breur karet A.N. (Alan Normand)*” pa c’hellas hemañ distreiñ d’ar gêr goude ganedigezh e c’hwec’hvet bugel.

An holl varzhonegoù el **Levr 3** a zo bet embannet er gelaouenn *Kroaz ar Vretoned*. Koulskoude urzh skrivadur ar barzhonegoù en dornskrid ne heuilh ket urzh an embannadur *Kroaz ar Vretoned*. Ar seizh barzhoneg diwezhañ el **Levr 2** a zo bet embannet goude barzhonegoù al **Levr 3**.

An deziadoù lakaet gant Yann Mari a zo bet gwiriet en ur lenn ar gelaouenn *Kroaz ar Vretoned*.

2. Levr 4

a) Pelec’h lenn Kroaz ar Vretoned

Holl niverennoù *Kroaz ar Vretoned* (KAV) a vez kavet e levraoueg Abati Landevenneg pe e levraoueg Yves Le Gallo, CRBC, Skol-veur Brest. War Internet gant *Levraoueg Niverel Breizhek hag Europeat* e vo kavet ur gelaouenn niverel da bellgargañ. <http://bibliotheque.idbe-bzh.org/index.php?l=br> (gwelet d’an 31/05/2017)

Bloavezhioù 1917, 1918, 1919 ha 1920 *Kroaz ar Vretoned* a vo kavet eno.

Kroaz_Ar_Vretoned_1917.pdf, *Kroaz_Ar_Vretoned_1918.pdf*, *Kroaz_Ar_Vretoned_1919.pdf*,
Kroaz_Ar_Vretoned_1920.pdf,

b) Barzhonegoù er gelaouenn KAV

Dek barzhoneg embannet e-barzh *Kroaz ar Vretoned* ha n’emaint ket en dornskrid a zo bet kavet. Ganto e vo graet ul **Levr 4**.

Gwerz ar Brizonerien (8 a viz Kerzu 1917, KAV 23/12/1917 Niv: 251), *Mamm-gozh ar C'hloz* (War an talbenn, 26 a viz Kerzu 1917(1916 ?), KAV 03/01/1918 Niv: 254), *Ar Morc'hed* (War an talbenn, 18 a viz Genver 1918, KAV 27/01/1918 Niv: 256), *Pardon Sant Thivizio* (War an talbenn, 4 a viz Gouere 1918, KAV 14/07/1918 Niv: 280), *Hon Div Zimezell* (War an talbenn,, 2 a viz gwengolo 1918, KAV 15/09/1918 Niv:289) , *Emzivad Glac'haret* (War an talbenn, 22 a viz Gwengolo 1918, KAV 13/10/2018 Niv: 293) , *Heñvelidigezh* (KAV 01/12/1918 Niv : 300), *Nouel an Trec'h* (KAV 22/12/1918 Niv : 303), *Menoziou ur Breizhad* (12 a Veurz 1919, KAV 23/03/1919 ha 6/04/1919 Niv : 316 ha 318), *Amzeriou Nevez* (21 a viz Ebrel 1919, KAV 15/09/1919 Niv: 322)

An deiziadoù pa oa bet skrivet ar barzhonegoù a zo lakaet alies war ar gelaouenn. An titouroù-se gant *Journal des Marches et Opérations* (JMO) e rejimant a ro da c'houzout e pelec'h e oa o skrivañ anezho : da skouer pa oa o skrivañ diwar-benn an *Alzas* en e varzhoneg *Heñvelidigezh*.

Ar bloaz 1916 e lec'h 1917 lakaet evit mare skritur *Mamm-gozh ar C'hloz* a zo souezhus. Ar bloaz 1916 a vije ur vi-koukoug graet gant ar gelaouenn.

Gwerzh Ar Brizonerien a zo da vezañ kanet war don *C'hwi pere 'zo kristenien*, *Ar Morc'hed hag Hon diou Zimezell* war don *N'eo ket brav Jakou*, *Heñvelidigez* war don *Pegen kaer eo mamm Jezus*, *Menoziou ur Breizad !* war don *Kêr Is*.

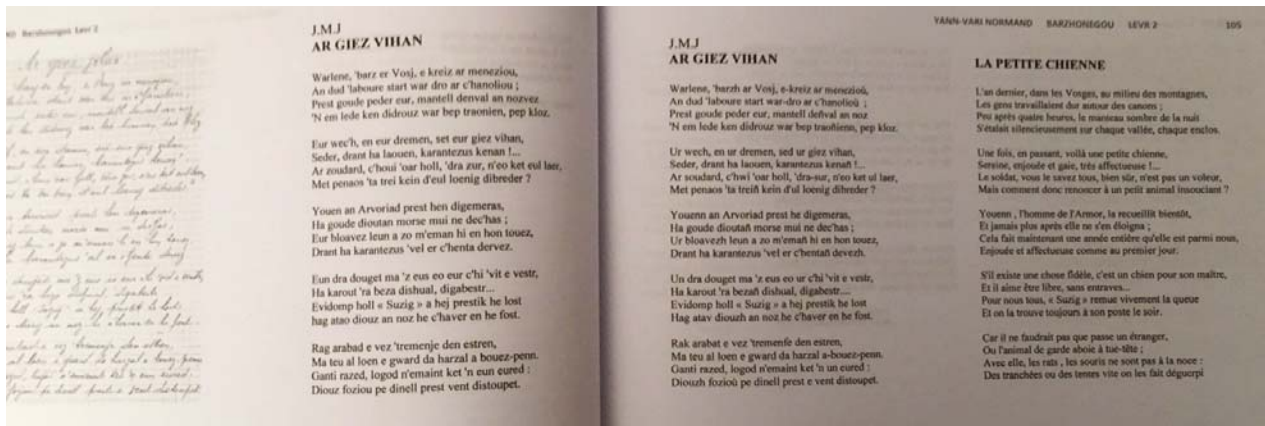
Ma'z eo ar seizh barzhoneg diwezhañ el **Levr 4** ar re ziwezhañ bet skrivet gant Yann Mari e-pad ar Brezel Bras, an tri c'hentañ a zo bet skrivet a-raok ul lodenn eus **Levr 2**.

3. Urzh ar barzhonegoù e Levrioù 1,2,3 ha 4

Ar barzhonegoù dastumet e-barzh ar pevar levr-se n'int ket en urzh skritur pe embannadur, ret e vo prederiañ evit kaout un urzh dereat pa vo graet an embannadur klok eus ar barzhonegoù-se.

Er gelaouenn *Kroaz ar Vretoned* e kaver ivez embannet lizhiri eskemmet etre ar gelaouenn ha Yann Mari Normand.

Evit labourat war ar barzhonegoù e vo kavet evit pep gwerzenn an destenn orin, un diskrivadenn evel ma oa bet skrivet gant YMN kant vloaz 'zo, un diskrivadenn e peurunvan hag un droidigezh e galleg.

B. Lizhiri

Eskemmoù dre lizher a zo bet embannet er gelaouenn *KAV*. Al lizhiri-se a c'hell diskouez soñjoù Yann Mari a hed e amzer brezel. Eno ivez, *Kroaz ar Vretoned* a anvas Yann Mari Normand “**Barz Gwiklan**”.

Aluzennoù da “Groaz ar Vretoned” (Kav 22/07/1917 Niv : 229)

Trugarez da Y-M Normand evit e son “Merc'hed Breizh” (KAV 19/08/1917 Niv : 233)

Keloù eus Yann Mari Normand (KAV 23/12/1917 Niv : 251)

Ul Lizher Mat (KAV 06/01/1918 Niv : 253)

Gourc'hemenoù kalonek (KAV 14/10/1918 Niv : 280)

Keloù mat eus hon c'henlabourer kaer (KAV 8/11/1918 Niv : 288)

Gourc'hemenoù a Gengañv (KAV 17/12/1918 Niv : 298)

Da Yann Mari Normand (KAV 11/5/1918 Niv : 323)

Digant Yann Mari Normand (KAV 11/01/1920 Niv : 358)

C. Ar c'harnedoù

Daou garned skrivet e galleg e-pad ar Brezel Bras a zo bet roet din da lenn gant Anne-Yvonne, merc'h Yann Mari Normand e fin miz Kerzu 2016. Marie-Ange Le Goff, eus ar familh Normand diouzh he mamm, a oa bet o welout tud ar familh bras Normand evit ober gwezzenn ar gerentiezh. Goude daou pe dri darempred en ur c'houlenn skeudennoù eus Yann Mari, e verc'h Anne-Yvonne he deus roet dezhi an daou c'harned-se da lenn.

1. Souvenirs et Impressions de Poilu (SIP) - Envorennoù ha Trivliadoù ur Bleveg

Titl unan eus e garnedoù a zo *Souvenirs et Impressions de Poilu (SIP)*, (*Envorennoù ha Trivliadoù ur Bleveg*). Yann Mari en deus skrivet e-barzh ar c'harned-se dreist-holl pa oa klañv en ospital e miz Genver 1916. Kavet e vez ennañ buhezskrid verr e vuhez betek e goñje (pajennoù roget) hag un dezrevell war ar pardonioù ha pirc'hirindedoù en-doa kemeret perzh enno. Talvezout a ra ivez evel ur c'harned beaj : perzhidi, hentadoù gant an tren, letioù, lec'hioù gweladennet... Echuiñ a ra e skridoù er c'harned-se d'an 9 a viz Mae 1916.

2. Carnet Journal (CJ), Karned Pemdeziek

Carnet Journal (CJ), Campagne de guerre, 1914-1915-1916-1917, (Karned Pemdeziek, Brezeliadenn, 1914-1915-1916-1917) eo ar c'harned all a zo bet skrivet adalek ar 1añ a viz Eost 1915 betek an 23 ar viz Gwengolo 1917. Ur diverrad war ar bloaz 1914 a zo bet lakaet ivez e-barzh gant Yann Mari. Anaout a reer e-giz-se un tamm eus e vuhez-soudard e 1914, 1915, 1916 ha 1917, betek an 22 a viz Gwengolo 1917. Ar c'harned da heul n'eo ket erruet betek ennomp. Evit heuliañ anezhañ goude-se eo ret mont da sellet ouzh **JMO** e rejimant .

3. JMO

Ar **JMO**, (*Journal des Marches et Opérations*), *Kelaouenn a Gerzhadennoù hag a Oberennoù* a oa skrivet ingal gant an ofisierien e-pad ar Brezel Bras.

War bajenn gentañ al *Levr 3* en e zornskrid e kaver skrivet :

« *Jean Marie Normand, maréchal des logis, A. L.G.P. 78-19, par courrier auto Paris* »

a zo e chomlec'h da gas dezhañ lizhiri pe bakajoù adalek ar 1añ a viz Here 1917 betek an 23 a viz Meurzh 1919, betek e zisoudarderezh eta.

A. L.G.P. 78-19 a dalvez : 19ème Batterie du 78ème Régiment d'Artillerie Lourde à Grande Puissance.

19vet Stellad Kanolioù e 78vet Rejimant a Ganolierzh Bounner Nerzh Bras.

JMO ar 19vet Stellad Kanolioù-se, **JMO7819 er Stagadenn**, a zo pouezus rak n'eus karned pemdeziek ebet skrivet gant Yann Mari Normand war ar mare-se.

D. Lizher da « Mademoiselle » (LM)

Al lizher-se skrivet d'ar 16 a viz Meurzh 1916 e kamp Mailly ha dalc'het gant Anne-Yvonne e verc'h, a zo ur preder war an dimeziñ . « A lire et à méditer », « Da lenn ha da brederiañ » a zo bet skrivet warnañ. N'eo ket sur e vefe bet kaset al lizher-se d'un dimezell bennak.

E. Ur follenn-distag (FD)

Ar follenn-distag-se e brezhoneg a oa bet embannet d'ar 5 a viz C'hwevrer 1917 gant Person parrez Gwiglann. Miret eo bet gant Leonie Martin e Kerall, Gwiglann, merc'h Gwilhoù Normand . War un tu ez eus ur barzhoneg digant Y. M. Normand *Chapeled ar Soudard* ha war an tu-all titouroù evit Parrizioniz Gwiglann.

III. Kempenn ar c'horpus

A. Urzh ar barzhonegoù

Dornskrid ar Barzhonegoù (DAB) n'eo ket bet adskrivet e urzh o c'hrouadennoù pe embannadurioù. Ret eo soñjal kavout un urzh all evit embannadur klok ar barzhonegoù. An urzh amzerel a zo bet dibabet. An urzh amzerel-se a denn gounid da heuliañ emdroadur soñjoù Yann Mari Normand adalek deroù betek fin ar Brezel Bras. An dibab all a oa bodañ ar barzhonegoù o doa ar memes tem: relijion, Breizh, buhez war an talbenn,...

E barzh e *Garned Pemdeziek (CJ)* en deus Yann Mari lakaet deiziadoù o skrivadurioù evit ar c'hentañ barzhonegoù ha memes evit ar re ne oant ket bet embannet. Kavout an urzh amzerel a zo deuet da vezañ posupl.

1. An hentenn

Kavout evit pep barzhoneg al lec'h hag an deiz ma eo bet skrivet, deziad ha niverenn e embannadur e kelaouenn *Kroaz ar Vretoned (KAV)* eo ar pal. Pelec'h emañ an titouroù-se ? E-giz ma veze gwelet araok el Levrioù 1, 2 ha 3 e kaver un nebeut lec'hioù pe deiziadoù dornskrivet gant Yann Mari. Ar gelaouenn *Kroaz ar Vretoned* a ouzhpenn a-wechoù an titouroù-se. Evit al levr 4 eo anavezet evel just deiziadoù an embannadurioù. Ar *C'harned Pemdeziek (CJ)* a ro ivez lec'hioù ha deiziadoù, dreist holl evit ar barzhonegoù n'int ket bet embannet e *KAV*. Koublañ etre ar mammennoù a vo posupl ivez. Ma vez roet e *KAV* deiz ar skritur, e-barzh e *Garned Pemdeziek* pe dre ziouer, e *JMO* e kaver lec'h ma oa o chom e stellad kanolioù.

Diwar urzh an dornskid (*DAB*) e vo bouc'het an enklask. Ma ne gaver titour ebet evit ur barzhoneg, hemañ a vo laosket e lec'h ma oa e-keñver ar barzhoneg a-raok pe a-c'houde.

2. Enklask a lec'hioù ha deiziadoù ar barzhonegoù

(1) Va Zelenn

El *Levr I* pajenn 1.

Plas 1: n'eus titour ebet war ar barzhoneg-se, a chomo ar barzhoneg kentañ eta.

(2) Chapeled ar Soudard

El *Levr 1* pajenn 2.

E *KAV* 204 d'an 23 a viz Genver 1917 eo bet embannet gant ar meneg-mañ.

E-kreiz menezioù ar Vosj, e-touez an erc'h, d'ar sul 14 a viz Genver 1917.

An Aotrou Kervella, Person Gwiglann, en deus adlakaet ar meneg-se war ur follenn distag (*FD*) embannet gantañ d'ar 5 a viz C'hwevrer 1917. Sur a-walc'h e oa koumanantet da *KAV*. Ar barzhoneg-mañ o oa bet skrivet d'ar 14 hag embannet d'an 23 a viz Genver, n'eus ket ur sizhun hanter goude e skritur, ha lakaet war ur follenn-distag d'ar 5 ar viz C'hwevrer, 3 sizhun goude. Al lizhiri hag an titouroù a zeue buan a-walc'h diouzh an talbenn. E-barzh e *Garned Pemdeziek (CJ, p 81)* d'an deizioù-se e kaver e oa o chom e Chatenoa (*Chatenois*) er Vosj dindan an erc'h.

Plas 3: goude *An Diaoul er Brezel* amañ dindan skrivet d'an 3 a viz Here 1916

(3) An Diaoul er Brezel

El *Levr 1* pajenn 5.

E-barzh e *Garned Pemdeziek (CJ, p 62)* e skriv:

Meurzh d'an 3 a viz Here 1916

Amzer c'hlav diouzh ar mintin. Skrivañ a ran ur barzhonig breizhek "An diaoul e-pad ar Brezel".

Atav gant e *Garned Pemdeziek (Cj, p 57)* e ouzer emañ war-dro *Maricourt* er *Somme* adalek an 6 a viz Gwengolo 1916, lec'hiadur e ganol en ti-feurm *Billon* 2 km e-kreisteiz *Maricourt* hag e gantonadur e ti-gar *Loop*.

Plas 2: ar barzhoneg-mañ a zo bet skrivet araok ar barzhoneg *Chapeled ar Soudard* a zo a-us.

(4) Kerilly

El *Levr 1* pajenn 8.

E-barzh e *Garned Pemdeziek (CJ, p 81)* e skriv:

Sadorn 20 a viz Genver 1917

*Netra da lavar. Skridaozañ a ran ur ganaouenn vreizhek pe un dezrevell deskrivadell war **Kerilly**, va c'hontre genidik.*

E *Chatenoa* edo an deiz-se.

Plas 4: goude *Chapeled ar Soudard* a oa bet skrivet d'ar 14 a viz Genver 1917.

(5) An oferenn war an Talbenn

El *Levr I* pajenn 11.

E barzh e *Garned Pemdeziek (CJ, p 82)* e skriv:

Gwener 3 a viz C’hwevrer 1917

Dilec’h diouzh Chatenoa da 11 eur. Mirout a ran ar gwellañ envorennoù diwar ar geriadig-se lec’h m’em eus tremenet 5 sizhun a amzer didrabas a-walc’h. Amzer un tammig yen a zo bet . Eno va Awen a zo bet founnus-tre en ur c’henaozañ meur a varzhoneg breizhek. Un Oferenn war an Talbenn, Ni a zo Seizh, Rimadell Bro Annam, C’hwezh Vat ar Santelezh, Kerilly.

Un oferenn war an Talbenn a zo bet skrivet etre ar 27 a viz Kerzu 1916 hag an 2 a viz C’hwevrer 1917 e-pad chomadenn Yann Mari e Chatenoa. N’eus ket titour war un deiz resisoc’h.

Plas 5: ar barzhoneg-mañ a vo laosket goude *Kerilly* skrivet er memes mare, en urzh an dornskrid eta.

(6) Aotrou Person Thourott

El *Levr I* pajenn 13.

Ar barzhoneg *Aotrou Person Thourott* a zo bet skrivet goude ar re savet e Chatenoa . Yann Mari en em gav gant an Aotrou Person Thourott d’al lun 12 a viz C’hwevrer 1917, goude an oferenn . En e *Garned Pemdeziek (CJ, p 86)* e skriv.

Lun 12 a viz C’hwevrer 1917

...Mont a ran da gavout an Aotrou Person goude e oferenn ha goulenn a ran digantañ lavar un oferenn evit va zud ha mignoned a c’hed e Purgator da vezañ tennet an holl boanioù diouto. Reiñ a ran ur bilhed 5 lur dezhañ. Kimiadiñ a reomp er gwellañ soñjoù ha pediñ a ra ac’hanon da vont da welout anezhañ da Longueil ma’z eo e chomlec’h. Abaoe ar brezel en deus 6 parrez da ziservijañ : Longueil, Janville, Thourott, Plessis-Brion, Melicocq, ha Monmacq. O vezañ en c’hontre-se emañ abaoe 25 vloaz. Klemm a ra gant ar pezh a c’hoarvez gant e Barizioniz ha gant an ilizoù en e garg.

Plas 11: ar barzhoneg-mañ a vo lakaet goude an holl re skrivet e Chatenoa.

(7) C’hwezh Vat ar Santelezh

El *Levr I* pajenn 17.

C’hwezh Vat ar Santelezh a zo ur barzhoneg eus ar re skrivet e Chatenoa hep deiz meneget, setu e vo laosket en urzh an dornskrid.

Plas 6: goude *An Oferenn war an Talbenn*.

(8) Ar Gnôl

El *Levr I* pajenn 19.

N'eus ket bet kavet titour all ebet war *Ar Gnôl*, laosket e urzh an dornskrid.

Plas 7: goude *C'hwezh Vat ar Santelezh*.

(9) Karantezioù Aour

El *Levr 1* pajenn 21.

Embannet e KAV Niv: 213 d'ar 1añ a viz Ebrel 1917 ha skrivet e *Longueil* d'ar 17 a viz Meurzh 1917.

En e *Garned Pemdeziek (CJ, p 93)* e skriv.

Sadorn 17 a viz Meurzh 1917

Diouzh an abardaez: Kenaos ur soned "Karantezioù Aour"

E dren-kantonadur a zo e ti-gar *Langueil-Annel (CJ, P 89)*

Plas 12: skrivet d'ar 17 a viz Meurzh 1917, ar barzhoneg *Karantezioù Aour* a zo da lakaat goude *Aotrou Person Thourott*.

(10) Ar Glanded

El *Levr 1* pajenn 22.

N'eus ket bet kavet titour war *Ar Glanded*, laosket en e blas e urzh an dornskrid:

Plas 8: goude *Ar Gnôl*.

(11) Ni a zo Seizh

El *Levr 1* pajenn 23.

Ni a zo Seizh a zo ur barzhoneg eus ar re skrivet e Chatenoa hep deiz resis, setu e vo laosket e urzh an dornskrid.

Plas 9: goude *Ar Glanded*.

(12) Kemener Bro Annam

El *Levr 1* pajenn 27.

Kemener Bro Annam a zo ur barzhoneg eus ar re skrivet e Chatenoa hep deiz resis, setu e vo laosket en urzh an dornskrid.

Plas 10 : goude *Ni a zo seizh*.

(13) Ar Plouk

El *Levr 2* pajenn 1.

Skrivet e Thourott d'ar 14 a viz Meurzh 1917 hag embannet e KAV niverenn : 215 d'ar 15 a viz Ebrel 1917.

An tren-kantonadur a zo deuet adarre da Thourott, d'ar merc'her 21 a viz Meurzh 1917.(CJ, p 94)

En e **Garned Pemdeziek (CJ, p 94)** e skriv ivez.

Sadorn 24 a viz Meurzh 1917

Kenaozañ a ran 2 varzhonedig breizhek: Al Lizher, Ar Plouk

Plas 13: goude *Karantezioù Aour*

(14) Al lizher

El *Levr 2* pajenn 3.

Skrivet e Thourott d'ar 14 a viz Meurzh 1917 hag embannet e KAV niverenn : 217 d'an 29 a viz Ebrel 1917.

Gwelet eo bet a-us e oa bet skrivet *Al Lizher* ar memes deiz hag *Ar Plouk*

Plas 14: goude *Ar Plouk*.

(15) An Alc'hweder

El *Levr 2* pajenn 5.

Skrivet e Somme-Suippes d'an 20 a viz Ebrel 1917 hag embannet e KAV niverenn : 217 d'ar 6 a viz Mae 1917.

O chom e Somme-Suippes emañ abaoe ar yaou 29 a viz Meurzh 1917 (CJ, p 95)

En e **Garned Pemdeziek (CJ, p 98)** e skriv ivez.

Gwener 20 a viz Ebrel 1917

Brav an amzer. Kenaozañ a ran ur sonedig breizhek: An Alc'hweder.

Plas 15: goude *Al Lizher*.

(16) Kenavo er Baradoz

El *Levr 2* pajenn 6.

Skrivet e Somme-Tourbe d'ar 27 a viz Ebrel 1917 hag embannet e KAV niverenn : 224 d'ar 17 a viz Even 1917.

An tren-kontonadur a ya kuit eus Somme-Suippes da Somme-Tourbe d'an 24 a viz Ebrel.(CJ, p 99)

En e **Garned Pemdeziek (CJ, p 99)** e skriv ivez.

Gwener 27 a viz Ebrel 1917

Brav an amzer. Kenaozañ a ran ur werzhig e brezhoneg e koun marv va c'henderv Gwilhou Normand douaret e-barzh ar vered vihan a zo war-dro 150 m eus va zren-kantonadur. An titl: Kenavo er Baradoz.

Kaset vo ar barzhoneg-mañ da **KAV** d'ar Sadorn 9 a viz Even hepken.

En e **Garned Pemdeziek (CJ, p 99)** e skriv.

Sadorn 9 a viz Even 1917

Kas a ran va barzhonegoù vreizhek da KAV: Kenavo Er Baradoz ha Diskroc'hen.

Plas 16: goude *An Alc'hweder*.

(17) Ar Bluenn

El *Levr 2* pajenn 9.

Skrivet e Somme-Tourbe d'ar 4 a viz Mae 1917 hag embannet e KAV niverenn : 220 d'ar 20 a viz Mae 1917.

En e *Garned Pemdezic (CJ, p 100)* e skriv ivez.

Gwener 4 a viz Mae 1917

Tomm an amzer. Kenaozañ a ran ur barzhonegig breizhek: Ar Bluenn

Ret eo menegiñ amañ eo bet embannet *Ar Bluenn* e *KAV* niverenn 220 araok embannadur *Kenavo ar Baradoz* e *KAV* niverenn 224. Met *Kenavo Er Baradoz* a zo bet skrivet araok *Ar Bluenn*. Urzh ar skritur a zo bet dibabet evit an urzh amzerel diwar-goust urzh an embannadur.

Plas 17: goude *Kenavo Er Baradoz*.

(18) Ar C'havell

El *Levr 2* pajenn 11.

Skrivet e Somme-Tourbe d'ar 24 a viz Mae 1917 hag embannet e KAV niverenn : 223 d'an 10 a viz Even 1917.

En e *Garned Pemdezic (CJ, p 101)* e skriv.

Yaou 24 a viz Mae 1917

Diskuizh. Ar C'havell.

Plas 15: goude *Ar Bluenn*.

(19) Crucificatur

El *Levr 2* pajenn 13.

N'eus ket bet kavet titouroù all war *Crucificatur* laosket en e blas e urzh an dornskrid:

Plas 16: goude *Ar C'havell*.

(20) Splander Noz

El *Levr 2* pajenn 14.

Skrivet e Jonchery d'ar 6 a viz Even 1917 hag embannet e KAV niverenn : 224 d'ar 17 a viz Even 1917.

Yann Mari a oa o chom e Jonchery abaoe an 29 a viz Mae 1917 (CJ, p 102).

Barennet eo bet an titl **Diskroc'hen** war an dornskrid ha lakaet war lerc'h **Splannder Noz**.

En e **Garned Pemdeziek (CJ, p 103)** e skriv .

Merc'her 6 a viz Even 1917

Labour. Amzer arnev. Kouronkat a ran er stêr Suippe da 2e 30. Kenaozañ a ran ar barzhonegig breizhek : Diskroc'hen.

Ha pelloc'h.

Sadorn 9 a viz Even 1917

Kas a ran va barzhonegoù breizhek da KAV: Kenavo Er Baradoz ha Diskroc'hen.

Hag e **KAV** niverenn 224 e vo embannet an daou varzhoneg. Daoust hag-eñ eo Fransez Vallée rener *Kroaz ar Vretoned* en deus cheñchet an titl, peogwir e oa bet kaset dezhañ an destenn gant an titl *Diskroc'hen* ?

Plas16: goude *Crucificatur*.

(21) Micherioù Nevez

El **Levr 2** pajenn 16.

Skrivet e Jonchery d'ar 14 a viz Even1917 hag embannet e KAV niverenn : 228 d'ar 15 a viz Gouere 1917.

Ar barzhoneg-mañ a zo bet adskrivet div wech en dornskrid. El **Levr 2** e kaver deziad e skritur, “14 a viz Even 1917”. El **Levr 3** e kaver deziad e embannadur, “*Kroaz ar Vretoned, 15 a viz Gouere 1917*”.

Gant e **Garned Pemdeziek (CJ, p 104)** e ouzer emañ e Jonchery. Erruet eo ar gelaouenn KAV dezhañ d'an 13 a viz Even gant e varzhoneg *Ar C'havell* e-barzh . Lennadenn ar gelaouenn emichañs a vroud anezhañ antronoz da skrivañ ar barzhoneg *Micherioù Nevez*.

Merc'her 13 a viz Even 1917

Labour. Gant va barzhoneg « Ar C'havell » eo erruet « Kroaz Ar Vretoned ».

Plas 21 : goude *Splannder Noz*.

(22) Ar Wennili

El **Levr 3** pajenn 5.

Skrivet e Verdun (CJ, p 105) d'an 8 a viz Gouere 1917 hag embannet e KAV niverenn : 229 d'an 22 a viz Gouere 1917.

En e **Garned Pemdeziek (CJ, p 105)** e skriv .

Sul 8 a viz Gouere 1917

Oferenn 9 eur. Glav goude kreisteiz. Kenaozañ a ran ar soned : « Ar Wennili ».

Plas 22 : goude *Micherioù Nevez*.

(23) Levenez

El *Levr 3* pajenn 6.

Skrivet e Verdun d'an 11 a viz Gouere 1917 hag embannet e KAV niverenn : 230 d'an 29 a viz Gouere 1917.

“*War an talbenn, 11 a viz Gouere 1917*” zo bet skrivet e-barzh an niverenn 230 KAV.

En e *Garned Pemdeziek (CJ, p 106)* e skriv .

Yaou 12 a viz Gouere 1917

Tomm an amzer. Labour el lec'hiadur hag er goudorennoù. Sklisenniñ ha choukañ. Dezougen an hanoch. Kas a ran da KAV, va barzhoneg bihan, “Levenez”.

Plas 23 : goude *Ar Wennili*.

(24) Merc'her Breizh

El *Levr 3* pajenn 9.

Skrivet e Verdun d'an 22 a viz Gouere 1917 hag embannet e KAV niverenn : 231 d'ar 5 a viz Eost 1917.

« *War an talbenn, 22 a viz Gouere 1917* » zo bet skrivet e-barzh an niverenn 231 KAV.

En e *Garned Pemdeziek (CJ, p 106)* e ouzer emañ e Verdun.

KAV niverenn 231 eus ar Sul 5 a viz Eost 1917 a zo bet resevet gantañ d'ar Merc'her 8 a viz Eost 1917. Pa ne veze kudenn ebet, e errue al lizhiri hag ar gelaouenn buan a-walc'h betek an talbenn: ar wech-mañ 3 dervezh goude deiziad ar gelaouenn.

En e *Garned Pemdeziek (CJ, p 108)* e skriv .

Merc'her 8 a viz Eost 1917

Brav an amzer. Pleustradeg gant ar 305 da riklañ. Pointañ, lost ar c'hanol hag all. Resevet KAV gant va barzhoneg “Merc'her Breizh” (War dôn: Ker Is)

Plas 24 : goude *Levenez*

(25) Ar Veleien war an Talbenn

El *Levr 3* pajenn 12.

Skrivet e Baleyecourt d'ar 24 a viz Gouere 1917 hag embannet e KAV niverenn : 235 d'an 2 a viz Gwengolo 1917.

Gant e *Garned Pemdeziek (CJ, p 108,110)* e ouzer emañ e Baleycourt abaoe an 11 a viz Eost betek an 12 a viz Gwengolo 1917.

« *War an talbenn, 24 a viz Gouere 1917* » zo bet skrivet e-barzh an niverenn 235 KAV.

En e *Garned Pemdeziek (CJ, p 110)* e skriv .

Gwener 24 a viz Eost 1917

An araokaat gall a gendalc'h. Kas a ran da "KAV" daou varzhoneg bihan kenaozet etre daou dennerezh: "Ar Veleien War an Talbenn", "Eosterezoù Brezel".

Plas 25 : goude *Merc'hed Breizh*.

(26) Eosterezoù Brezel

El *Levr 3* pajenn 15.

Skrivet e Baleycourt d'ar 24 a viz Gouere 1917, er memes mare gant ar *Veleien war an Talbenn*, hag embannet e KAV niverenn : 238 d'an 23 a viz Gwengolo 1917.

Niverenn 26 : goude *Ar Veleien War an Talbenn*.

(27) Taolennig

El *Levr 3* pajenn 18.

Skrivet e Baleycourt d'an 10 a viz Gwengolo 1917 hag embannet e KAV niverenn : 242 d'ar 14 a viz Here 1917.

« *War an talbenn, 10 a viz Gwengolo* » zo bet skrivet e KAV niverenn 242. Yann Mari a zo atav e Baleycourt d'ar poent-se.(CJ, p111)

Peogwir eo bet skrivet *Taolennig* embannet e KAV 242 araok *Eizh Deiz a Beoc'h* e KAV 241 e vo lakaet *Taolennig* araok *Eizh Deiz a Beoc'h*.

Plas 27 : goude *Eosterezoù Brezel*.

(28) Eizh Deiz a beoc'h

El *Levr 3* pajenn 16.

Skrivet e Baleycourt d'an 18 a viz Gwengolo 1917 hag embannet e KAV niverenn : 241 d'an 21 a viz Here 1917.

En e *Garned Pemdeziek (CJ, p 111)* e skriv p'emañ e Heilles-Mouchy.

Meurzh 18 a viz Gwengolo 1917

... Kenaozañ a ran ur barzhoneg bihan brezhoneg: "Eizh Deiz a Beoc'h".

Plas 28 : skrivet goude *Taolennig*.

(29) Merc'hed Keizh

El *Levr 3* pajenn 31.

Skrivet e Mailly d'an 10 a viz Here 1917 hag embannet e KAV niverenn : 244 d'ar 4 a viz Du 1917.

« *10 a viz Here 1917* » zo meneget e-barzh an niverenn 244 KAV.

Plas 29 : skrivet goude *Eizh Deiz a Beoc'h*.

(30) Un Droig er Vro

El *Levr 3* pajenn 25.

Skrivet e Mailly d'an 18 a viz Here 1917 hag embannet e KAV niverenn : 246 d'ar 18 a viz Du 1917.

« *18 a viz Gouere 1917* » a zo meneget e-barzh an niverenn 246 KAV.

Plas 30 : skrivet goude *Merc'hed keizh*.

(31) Gouel an Anaon

El *Levr 3* pajenn 29.

Embannet e KAV niverenn : 247 d'an 25 a viz Du 1917.

N'eo ket bet kavet deiziad ar skritur met hervez ar JMO emañ e Mailly .

Plas 31 : goude *Un droig er Vro* bet embannet en niverenn 246 KAV.

(32) Mouezh an Dremmwel

El *Levr 3* pajenn 31.

Embannet e KAV niverenn : 249 d'an 9 a viz Kerzu 1917.

N'eo ket bet kavet deiziad ar skritur met hervez ar JMO emañ e Mailly c'hoazh.

Plas 32 : goude *Gouel an Anaon* bet embannet en niverenn 247 KAV.

(33) Gwerz ar Brizonierien

El *Levr 4* pajenn .

Embannet e KAV niverenn : 251 d'an 23 a viz Kerzu 1917 . Er gelaouenn e kaver deiziad ar skritur d'an 8 a viz Kerzu 1917 hag hervez ar JMO emañ e Sommesous.

Plas 33 : skrivet goude *Mouezh an Dremmwel*.

(34) Mamm-gozh ar C'hloz

El *Levr 4* pajenn .

Embannet e KAV niverenn : 254 d'an 8 a viz Genver 1918. Er gelaouenn e kaver deiziad ar skritur d'ar 26 a viz Kerzu 1917 hag hervez ar JMO emañ e Muizon.

Plas 34 : skrivet goude *Gwerzh ar Brizonierien*.

(35) Ar Morc'hed

El *Levr 4* pajenn .

Embannet e KAV niverenn : 256 d'an 27 a viz Genver 1918 . Enni e kaver deiziad ar skritur d'an 18 a viz Genver 1917 hag hervez ar JMO emañ e Muizon.

Plas 35 : skrivet goude *Mamm gozh ar C'hloz*.

(36) Truez

El *Levr 2* pajenn 22.

Embannet e KAV niverenn : 258 d'an 10 a viz C'hwevrer 1918 . Er gelaouenn e kaver deiziad ar skritur d'an 18 a viz Genver 1917 hag hervez ar JMO emañ e Muizon.

Plas 36 : embannet goude *Ar Morc'hed*.

(37) Ar Giez Vihan

El *Levr 2* pajenn 20.

Embannet e KAV niverenn : 260 d'ar 24 a viz C'hwevrer 1918 . Er gelaouenn e kaver deiziad ar skritur d'an 10 a viz C'hwevrer 1918 hag hervez ar JMO emañ e Muizon.

Plas 37 : skrivet goude *Truez*

(38) Dirak ur Parkad Ed

El *Levr 2* pajenn 24.

Embannet e KAV niverenn : 261 d'an 3 a viz Meurzh 1918 . N'eo ket bet kavet deiziad ar skritur .

Met ar werzenn gentañ “*Ar blaenenn a bep tu a zeu da vezañ glas.*” a lak war wel eo fin ar Goañv pa zeu ar parkeier “*da vezañ glas*” adarre. Hervez ar JMO emañ e Muizon d'ar mare-se.

Plas 38 : embannet goude *Ar giez Vihan*.

(39) Deiz-ha-bloaz a C'hinivelezh

El *Levr 2* pajenn 25.

Embannet e KAV niverenn : 264 d'ar 24 a viz Meurzh 1918. Er gelaouenn e kaver deiziad ar skritur d'an 11 a viz Meurzh 1918 hag hervez ar JMO emañ e Muizon.

Plas 39 : Skrivet goude *Dirak ur Parkad Ed*

(40) Gwir Vreizhadezed

El *Levr 2* pajenn 28.

Embannet e KAV niverenn : 268 d'an 21 a viz Ebrel 1918 . Er gelaouenn e kaver deiziad ar skritur d'an 12 a viz Ebrel 1918 hag hervez ar JMO emañ e Vailly-sur-Aisne .

Plas 40 : Embannet goude *Deiz-ha-bloaz a C'hinivelezh*

(41) Mari ha Janton

El *Levr 2* pajenn 30.

Embannet e KAV niverenn : 275 d'an 9 a viz Even 1918 . N'eo ket bet kavet deiziad ar skritur, hag hervez ar JMO emañ e Sommesous .

Plas 41 : Embannet goude *Gwir Vreizhadezed*

(42) Dismantr

El *Levr 2* pajenn 35

Embannet e KAV niverenn : 278 d'an 30 a viz Even 1918 . Er gelaouenn e kaver deiziad ar skritur d'ar 15 a viz Even 1918 hag hervez ar JMO emañ e Heilles-Mouchy .

Plas 42 : Skrivet goude *Mari ha Janton*

(43) Pardon Sant Thivizio

El *Levr 4* pajenn

Embannet e KAV niverenn : 280 d'ar 14 a viz Gouere 1918 . Er gelaouenn e kaver deiziad ar skritur d'ar 4 a viz Gouere 1918 hag hervez ar JMO emañ e Heilles-Mouchy .

Plas 43 : Skrivet goude *Dismantr*

(44) Hon Div Zimezell

El *Levr 4* pajenn

Embannet e KAV niverenn : 289 d'ar 15 a viz Gwengolo 1918 . Er gelaouenn e kaver deiziad ar skritur d'an 2 a viz Gouere 1918 hag hervez ar JMO emañ e Fontenoy-sur-Moselle .

Plas 44 : Skrivet goude *Pardon Sant Thivizio*

(45) Emzivad Glac'haret

El *Levr 4* pajenn

Embannet e KAV niverenn : 293 d'an 13 a viz Here 1918 . Er gelaouenn e kaver deiziad ar skritur d'an 22 a viz Gwengolo 1918 hag hervez ar JMO emañ e Mailly .

Plas 45 : Skrivet goude *Hon Div Zimezell*

(46) Heñvelidigezh

El *Levr 4* pajenn

Embannet e KAV niverenn : 300 d'ar 1añ a viz Kerzu 1918 . N'eo ket bet kavet deiziad ar skritur, hag hervez ar JMO emañ e Eteimbes en Alzas .

Plas 46 : Embannet goude *Emzivad Glac'haret*

(47) Nouel an Trec'h

El *Levr 4* pajenn

Embannet e KAV niverenn : 303 d'an 22 a viz Kerzu 1918 . Er gelaouenn e kaver deiziad ar skritur d'ar 15 a viz Kerzu 1918 hag hervez ar JMO emañ e Dannemarie- Retzwiller.

Plas 47 : Skrivet goude *Heñvelidigezh*

(48) Menozioù ur Breizhad

El *Levr 4* pajenn

Embannet e KAV niverenn : 316 d'an 23 a viz Meurzh 1919 ha 318 d'ar 6 a viz Ebrel 1919 . Er gelaouenn e kaver deiziad ar skritur d'an 12 a viz Meurzh 1919

Plas 48 : Embannet goude *Nouel an trec'h*.

(49) Amzerioù Nevez

El *Levr 4* pajenn

Embannet e KAV niverenn : 322 d'ar 4 a viz Mae 1919 . Er gelaouenn e kaver deiziad ar skritur d'an 21 a viz Ebrel 1919

Plas 49 : Embannet goude *Menzioù ur Breizhad*

Urzh	Anv	Levr	Deiziad skritur	Lec'h skritur	DPT skritur	Meneg skritur	Deziad embann	Niverenn KAV
1	Va Zelenn	Levr 1 p 1				Urzh en dornskrid		
2	An Diaoul er Brezel	Levr 1 p 5	03/10/1916	Maricourt	Somme	CJ p 62		
3	Chapeled ar Soudard	Levr 1 p 2	14/01/1917	Chatenois	Vosges	CJ p 81 + KAV 204	23/01/1917	204
4	Kerilly	Levr 1 p 8	20/01/1917	Chatenois	Vosges	CJ p 81		
5	An Oferenn war an Talbenn	Levr 1 P 11	Etre 27/12/1916 ha 2/2/1917	Chatenois	Vosges	CJ p 82		
6	C'hwezh Vad ar Santelezh	Levr 1 p 17	28/01/1917	Chatenois	Vosges	CJ p 82		
7	Ar Gnól	Levr 1 p 19			Vosges	Urzh en dornskrid		
8	Ar glanded	Levr 1 p 22			Vosges	Urzh en dornskrid		
9	Ni a zo seizh	Levr 1 p 23	Etre 27/12/1916 ha 2/2/1917	Chatenois	Vosges	CJ p 82		
10	Rimadell Bro Annam Kemener Hüe	Levr 1 p 27	Etre 27/12/1916 ha 2/2/1917	Chatenois	Vosges	CJ p 82		
11	Aotrou Person Thourrott	Levr 1 p 13	12/02/1917	Thourrotte	Oise	CJ P 85		
12	Karanteziou Aour	Levr 1 P 21	17/03/1917	Longueil	Oise	CJ p 93	01/04/1917	213
13	Ar "Plouk"	Levr 2 P 1	24/03/1917	Thourrotte	Oise	CJ p 94	15/04/1917	215
14	Al Lizher	Levr 2 p 3	24/03/1917	Thourrotte	Oise	CJ p 94	29/04/1917	217
15	An Alc'hweder	Levr 2 p 5	20/04/2017	Somme-Suippes	Marne	CJ p 98	06/05/1917	218
16	Kenavo er Baradoz	Levr 2 p 6	27/04/1917	Somme-Tourbe	Marne	CJ p 99	17/06/1917	224
17	Ar Bluenn	Levr 2 p 9	04/05/1917	Somme-Tourbe	Marne	CJ p 100	20/05/1917	220
18	Ar C'havel	Levr 2 p 11	24/05/1917	Somme-Tourbe	Marne	CJ p 101	10/06/1917	223
19	Crucificatur I	Levr 2 p 13				Urzh en dornskrid		
20	Splanner Noz	Levr 2 p 14	06/06/1917	Jonchery	Haute-Marne	CJ p 103	17/06/1917	224
21	Micherioù Nevez	Levr 2 p 16	14/06/1917	Jonchery	Haute-Marne	KAV 228, CJ p 104	15/07/1917	228
22	Ar Wennili	Levr 3 P 5	08/07/1917	Verdun	Meuse	CJ p 105	22/07/1917	229
23	Levenez	Levr 3 p 6	11/07/1917	Verdun	Meuse	CJ p 106	29/07/1917	230
24	Merc'hed Breizh	Levr 3 p 9	22/07/1917	Verdun	Meuse	KAV 231, CJ p 106	05/08/1917	231
25	Ar Veleien war an Talbenn	Levr 3 p 12	24/08/1917	Baleycourt	Meuse	CJ p 110	02/09/1917	235
26	Eosterezoù Brezel	Levr 3 P 15	24/08/1917	Baleycourt	Meuse	CJ p 110	23/09/1917	238
27	Taolennig	Levr 3p 18	10/09/1917	Baleycourt	Meuse	KAV 242 + CJ p 110	21/10/1917	242
28	Eizh deiz a Beoc'h	Levr 3 p 16	18/09/1917	Heilles- Mouchy	Oise	CJ p 111	14/10/1917	241
29	Merc'hed Keizh	Levr 3 p 21	10/10/1917	Mailly	Aube	KAV + JMO	04/11/1917	244
30	Un Droig er Vro	Levr 3 p 25		Mailly	Aube	KAV + JMO	18/11/1917	246
31	Gouel an Anaon	Levr 3 p 29		Mailly	Aube	JMO	25/11/1917	247
32	Mouezh an Dremmwel	Levr 3 p 31		Mailly	Aube	JMO	09/12/1917	249
33	Gwerz ar Brizonierien	Levr 4	08/12/1917	Sommesous	Marne	KAV+JMO	23/12/1917	251
34	Mamm-gozh ar C'hloz	Levr 4	26/12/1917	Châlons-sur-Vesle	Marne	KAV+JMO	03/01/1918	254
35	Ar Morc'hed	Levr 4	18/01/1918	Châlons-sur-Vesle	Marne	KAV+ JMO	27/01/1918	256
36	Truez	Levr 2 p 22	18/01/1918	Châlons-sur-Vesle	Marne	KAV + JMO	10/02/1918	258
37	Ar Giez Vihan	Levr 2 p 20	16/02/1918	Châlons-sur-Vesle	Marne	KAV + JMO	24/02/2018	260
38	Dirak ur Parkad Ed	Levr 2 p 24		Châlons-sur-Vesle	Marne	KAV + JMO	03/03/1918	261
39	Deiz-ha-bloaz a C'hinivelezh	Levr 2 p 25	11/03/1918	Châlons-sur-Vesle	Marne	KAV + JMO	24/03/2018	264
40	Gwir Vreizhadezed	Levr 2 p 28	12/04/1918	Vailly-sur-Aisne	Aisne	KAV+ JMO	21/04/1918	268
41	Mari ha Janton	Levr 2 p 30		Sommesous	Marne	JMO	09/06/1918	275
42	Dismantr	Levr 2 p 35	15/06/1918	Heilles- Mouchy	Oise	KAV + JMO	30/06/1918	278
43	Pardon Sant Thivizio	Levr 4	04/07/1918	Heilles- Mouchy	Oise	KAV + JMO	14/07/1918	280
44	Hon Div Zimezell	Levr 4	02/09/1918	Fontenoy sur Moselle	Meurthe et Moselle	KAV + JMO	15/09/1918	289
45	Emzivad Glac'haret	Levr 4	22/09/1918	Mailly	Aube	KAV+JMO	13/10/2018	293
46	Heñvelidigezh	Levr 4		Eteimbes	Haut-Rhin	KAV+JMO	01/12/1918	300
47	Nouel an Trec'h	Levr 4	15/12/2018	Dannemarie Retzwiller	Haut Rhin	KAV + JMO	22/12/1918	303
48	Menoziou ur Breizhad	Levr 4	12/03/1919				23/03/1919 et	316 et
49	Amzerioù Nevez	Levr 4	21/04/1919				06/04/1919	318
							04/05/1919	322

IV. Yann Mari Normand :

« Barz Gwiklan »

A. E vuhezskrid

Gant e gardedoù skrivet e-pad ar brezel e tesker muioc'h diwar-benn e vuhezskrid. En e garded *Envorennoù ha Trivliadoù ur Blevveg* e kaver *Deiziadoù da eñvoriñ* (SIP, p 4)

Deiziadoù da eñvoriñ

Deiz-ha-bloazioù laouen pe glac'harus etre ar 15 a viz C'hwevrer 1886 betek an 28 a viz Gouere 1914

15 a viz C'hwevrer 1886 = Deiz va c'hanedigezh.

7 a viz Meurzh 1893 = Mont tre er skol kentañ derez (7 bloaz)

E Skol Laik ar Bourk emañ. Ha 2 vloaz hanter goude-se e 1897 en deus tapet « Ar Santifikad » (da 10 vloaz hanter). Deskiñ a ra buan, evit doare.

« Ouzhpenn va diplom kaer em eus bet ul levrenn vrav : Vengeance d'Yvonne (istorioù a voraerien). Degas a raen gant aked va fakadig, en ur soñjal mont kuit diouzh ar skol-se lec'h ma ne oa netra ken da zeskiñ bremañ, (paotr kaezh bihan !) » (SIP, p8)

6 a viz Mae 1897 = Pask kentañ. (SIP, p 4)

“En ur heuliañ kentelioù ar Skol Laik, e yaen d'ar mare-se, e-pad va amzerioù dieub, da gemer kentelioù katekiz e ti Mari Marec, un Itron gozh ha santel” (SIP, P9)

11 a viz Gwengolo 1897 = Skol brevez ar Frered.(SIP, p 4)

E skol Sant-Jakez e Kloar-Karnoed, tost da Gemperle, ez ae gant daou all eus Gwiglann peogwir e oa e eontr Goulven Kerscaven e-barzh ar genvreuriezh-se (Frered Ploermel) (SIP, p 11)

11 a viz Even 1898 = Kouzoumenn.

1añ a viz Here 1898 = Kloerdi bihan Kastell-Paol (Skolaj Kreisker).

Ar yezhoù latin, gresianeg, saozneg ha galleg en deus desket eno. Betek an eil klas eo bet.

23 a viz Kerzu 1902 = Dont er-maez eus Skolaj Kreisker

Evit ehan-skol ar bloaz nevez e oa deuet d'ar gêr.

« Deuet d'ar gêr, e c'houlennen kuitaat ar skol ha kemer ar vicher a labourer-douar. Bezañ en atant a oa kazi rekis. Va breur henañ a oa oc'h ober e dri bloaz koñje soudard neuze ha ne chome er gêr nemet va zud, kozh dija, va c'hoar, ha daou pe dri mevel. Mont a ris gant va zad da gerc'hat va holl bakadoù eus kloerdi bihan Kastell-Paol » (SIP, p 14-15)

7 a viz Here 1907 = Mont d'ar rejimant.

Lakaet eo bet e-barzh ar 4vet stellad kanolioù er 18vet batailhon war droad. Dezanvet da heuliañ ar strolladig ha lakaet da vBrigader e miz C'hwevrer 1908. (SIP, p 16)

24 a viz Gwengolo 1909 = Mont kuit eus ar rejimant.

5 a viz Genver 1912 = D. e. m. (SIP, p4)

Dimerc'her 5 a viz Genver 1916 : Deiziad tonket (V-I-XII) (CJ, p 37)

Digwener 5 a viz Genver 1917: Gweladenn Komandant Buffet. Deiziad tonket (V-I-XII) (CJ, p 79)

Petra eo an "Deiziad tonket-se ? Ret eo ober ur vartezeadenn ! D. e. m. a zo bet skrivet e galleg.

D. e. m. = Demande en mariage ? Hag ar goulenn-se a oa aet da fall. Kollet e zousig gantañ ?

2 a viz Eost 1914 = Brezel - kevodadeg hollek.

E hentad soudard e-pad ar brezel a vo gwelet bremañ.

B. E chomlec'hioù e pad ar Brezel

Dre ma oa e-barzh ar Ganolierzh ez a Yann Mari eus ur stellad kanolioù (*batterie*) d'unan all. Hag e stellad kanolioù a ya eus ul lec'h d'ul lec'h all, ar peurvasañ gant an tren. Klask a reer amañ al lec'hioù ma oa Yann Mari e-pad ar Brezel Bras dre e stellad kanolioù. Tri rejimant, tri frantad, tri stellad Kanolioù

1. 21vet Stellad Kanolioù en 3vet Rejimant a Ganolierzh war Droad.

Etre an 2 a viz Eost 1914 hag an 21 a viz C'hwevrer 1916.

Plougonvelen : (29217-Finistère) D'an 2 a Viz Eost 1914 kaset da Greñvlec'h Bertheaumes.

Brest : (29200-Finistère) D'ar 27 a Viz Eost 1914 lojet e Skol Ar Merc'hed, kumun Sant-Pêr-Kibilgon.

Meukon : (56890-Morbihan) D'an 10 a viz C'hwevrer 1915.

Gwened : (56000-Morbihan) D'an 17 a viz C'hwevrer 1915, lojet e-barzh an arsanailh.

Meukon : (56890-Morbihan) D'an 9 a viz Meurzh 1915.

Gwened : (56000-Morbihan) D'ar 14 a viz Mae 1915.

Meukon : (56890-Morbihan) D'ar 15 a viz Even 1915.

Gwened : (56000-Morbihan) D'ar 6 a viz Eost 1915.

Mourmelon-Le-Grand : (51400-Marne) D'an 10 a viz Eost 1915.

Bois 80 : D'an 13 a viz Eost 1915 ez a d'ar c'hantonadur, 4 km e hanternoz kamp Mourmelon.
E-pad 3 devezh o deus kempennet o c'hantonadur.

Sant-Eler-Bras : D'ar 17 a viz Eost 1915 ez a evit ar wech kentañ da lec'hiadur an 21vet stellad kanolioù.

Bez ez eus 5 km war-nij etre ar c'hantonadur (Bois 80) ha lec'hiadur e stellad kanolioù (Batterie 21).

Kartenn « Bois 80 » ha « Sant-Eler » (JMO321)

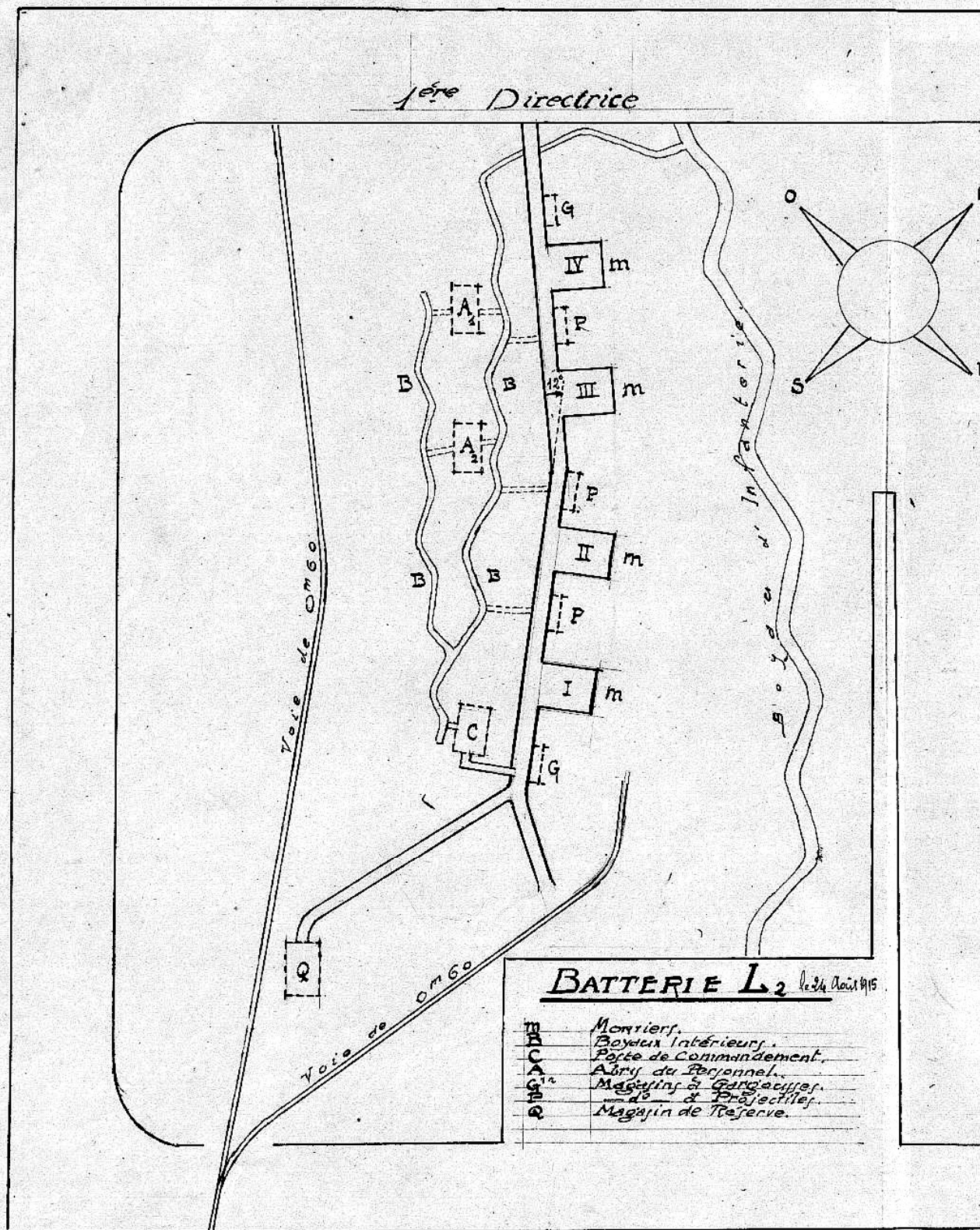
Yann Mari a zispleg muioc'h war hirder an hent etre ar c'hantonadur "Bois 80" ha lec'hiadur e stellad kanolioù : dre an hent 1 eur ha dre ar bouzelloù 1 eur hanter.

En e *Garned Pemdeziek (CJ, p 12)* e skriv .

Merc'her 18 a viz Eost 1915

Dihuniñ da 4 eur. Loc'hañ war-zu Sant-Eler da 5 eur. Erruout el lec'hiadur da 6 eur. Heuliañ an hent hon eus graet (5 Km). Saverezh ar goudorennoù evit ar c'hoskor... Distro gant ar bouzelloù da 6 eur en abardaez, (bete-gouzout, d'an

eur-se, ne fell ket din chom da straniñ er blaenenn). Tizhet ar bivak da 7 eur hanter...

Lec'hiadur ar 21vet Stellad Kanolioù anvet L₂ e Sant-Eler (12-9-1915) (JMO321)

Kamp Maily : (10230-Aube) D'an 20 a viz Here 1915.

Daoust hag-eñ ez eus ur c'harned evit e bezh-kanol ? Ha pelec'h emañ ?

Gwener 29 a viz Here 1914 (CJ, p 29)

*Diouzh ar mintin, pleustradeg war droad. Al letanant Dejean a c'hourc'hemenn ac'hanon evit an doare mat em eus dalc'het va **c'harned pezh kanol** e-pad an dennadeg er Champagn, e Sant-Eler...*

Sadorn 30 a viz Here 1914 (CJ, p 29)

*Diouzh ar mintin, kerzhadeg embregerezh. Da 2 eur abardaez, amveladenn gant kabiten Jacobson a c'hourc'hemenn ac'hanon dirak va holl stellad kanolioù evit dalc'h va **c'harned pezh kanol** e-pad an dennadeg Sant-Eler. Graet disheñvel, karned patrom, an hini gwellañ eus ar 4. Un tammig diwezhat e teu ar gourc'hemennoù-se. Resev a ran anezho gant va stoikouriezh gustum, trugarekaat a ran yen, o kavout gwelloc'h anezho eget ur gourdrouz memestra.*

Ur C'hoñje : Loc'hañ d'an 30 a viz Du 1915, degouezh e Montroulez d'an 2 a viz Kerzu 1915, Distro war an talbenn d'an 11 a viz Kerzu 1915.

« Tremen a ran ur c'hoñje mat » (CJ,p 35)

Klañv: D'ar 5 a viz Genver 1916 (CJ, p)

Ospital Maily: D'an 11 a viz Genver 1916. (CJ, p 37)

Oberatadenn : D'an 29 a viz Genver 1916. (CJ, p 39)

Ermaez eus an ospital: D'ar 12 a viz C'hwevrer 1916. (CJ, p 40)

Anvet e-barzh un stellad kanolioù nevez : D'an 21 a viz C'hwevrer 1916 (CJ, p 41 ha JMO625)

Lun, 21 a viz C'hwevrer 1916 (Cj, P41 ha JMO625)

Strolladurioù a stelladoù kanolioù nevez. Anvet on bet e-barzh ar 25vet Stellad Kanolioù e XIIvet Stroll ar 6vet Rejimant war Droad eus Afrika. (Pezh kanol a 305 gant kavell). Kenavo d'an 3vet.

2. 25vet Stellad Kanolioù er 6vet Rejimant a Ganolierzh war Droad eus Afrika.

Etre an 21 a viz C'hwevrer 1916 hag ar 1añ a viz Here 1917

Kamp Maily : D'an 21 a viz C'hwevrer 1916, aozañ an 21vet Stellad kanolioù en 3vet rejimant e Kamp Maily

Vatry: D'an 12 a viz Ebrel 1916

Tenn resev ar c'hanol d'ar 17 a viz Ebrel 1916

Kamp Maily: Distro d'ar 17 a viz Ebrel 1916 d'an noz.

Degemer ar Rusianed e Kamp Maily d'an 23 a viz Ebrel 1916

Ar Rusianed a ya kuit eus Kamp Maily d'an 9 a viz Mae 1916

Essarts-le-Vicomte: (51310-Marne) D'ar 14 a viz Mae 1916.

Hangest-en-Santerre : (80134- Somme) D'an 18 a viz Mae 1916.

Ur C'honje : D'an 20 a viz Mae 1916 gant an tren eus Hargicourt.

D'ar ger : D'an 21 a viz Mae 1916 e Judée e Gwiglann.

Hangest-en-Santerre : (80134- Somme) Distro d'an 29 a viz Mae 1916

Herbonnières : D'an 15 a viz Even 1916.

Marcelcave : E tren-kantonadur d'an 29 a viz Even 1916.

Petit-Hangest Bois du Quesnel : d'ar 16 a viz Gouere 1916

Marcelcave : D'an 28 a viz Gouere 1916

Maricourt : D'ar 7 a viz Gwengolo 1916. Lec'hiadur en ti-feurm Billon ha kantonadur e ti-gar Loop.

An tank, un dra nevez.

Sadorn 9 a viz Gwengolo 1916 (CJ, p 58)

Gwelet em eus ar mintin-mañ e ti-gar Loop « des autos-moteurs-guns » peotramant anvet « tanks » hag evit pep hini gant 4 mindrailherezig pe 2 ganol a 57. Iskis-tre ha galvet da reiñ servijoù bras-bras.

Ar pezh kanol filmet.

Yaou 14 a viz Gwengolo 1916(CJ, p 59)

Ar pezh kanol a zo bet filmet gant kengor an arme.

Ret e vefe ober un enklask evit kavout ar film-se ha gwelout Yann Mari Normand o tont hag o vont war-dro ar pezh kanol. Piv 'oar ?

Skosiz.

Merc'her 27 a viz Gwengolo 1916.

Da 6 eur, dibunadeg ur rannad Skosiz (Highlanders) o kerzhout en ur skeiñ ar paz gant sonioù ur muzik iskis ha melkonius (biniawoù, biniawoù-bras pe

vombardoù). An holl draoù-se a zo divoutin-tre, lañsus ha brogar, hag a c'hwezhañ un dra bennak lec'hie, kozh, skosek da lavar an holl. Bevet Skosiz ken kalonek ha ken hoalus.

Ar barzhoneg kentañ e brezhoneg

Meurzh 3 a viz Here 1916 (CJ, p 62)

Glav a ra diouzh ar mintin. Skrivañ a ran ur barzhoneg bihan e brezhoneg .”An Diaoul e-pad ar Brezel”.

Ur C'honje: D'an 19 a viz Du 1916, war-zu Montroulez gant an tren eus Amiens.
Distro d'an 29 a viz Du 1916.

Villenauxe : D'ar 1añ a viz Kerzu 1916

Verdun : D'ar 5 a viz Kerzu 1916.

Rampont : (Les Souhesmes-Rampont-55220- Meuse) D'an 6 a viz Kerzu 1916. (JMO625)

Récicourt : (55120-Meuse) D'ar 7 a viz Kerzu 1916 (JMO625)

Chatenois : (88170-Vosges) D'ar 27 a viz Kerzu 1916.

Thourotte : (60150-Oise) D'an 4 a viz C'hwevrer 1917.

Longueil-Annel : (60150-Oise) *D'an 24 a viz C'hwevrer 1917*

Ur C'honje : D'ar 4 a viz Meurzh, loc'hañ da vMontroulez gant an tren eus Compiègne.

Longueil-Annel : Distro diouzh e gonje d'ar 14 a viz Meurzh 1917

Thourotte : (60150-Oise) D'an 21 a viz Meurzh 1917.

Suippes : (51600-Marne) D'an 29 a viz Meurzh 1917.

Somme-Suippe : (51600-Marne) D'ar 5 a viz Ebrel 1917.

Somme-Tourbe : (51600-Marne) D'ar 24 a viz Ebrel 1917.

Ar barzhoneg « Kenavo er Baradoz ».

Yaou 27 a viz Ebrel 1917 (CJ,p 99)

Brav eo an amzer. Kenaozañ a ran ur werzh vihan, e koun va c'henderv Gwilhoù Normand, douaret er vered vihan a zo war-dro 150m diouzh va c'hantonadur. Titl « Kenavo er Baradoz »

Ar Senegaled

Meurzh 15 a viz Mae 1917. (CJ, p101)

Diouzh ar mintin ez an da lec'hiadur ar c'hanol gant ar Senegaled. Pleustradeg.

Gwener 25 a viz Mae 1917 (Cj, p101)

Pleustradeg. Arnod evit ar Senegaled gant ar C'hapiten.

Jonchery-sur-Suippe: (51600-Haute-Marne) D'an 29 a viz Mae 1917.

Ar Senegaled

Meurzh 12 a viz Even 1917.(Cj, p 104)

*N'eo ket bet plijet ar Senegaled gant ur farsadenn graet gant al Letenant a ijin.
Didrubuilhañ ha degas en-dro a ran anezho d'ar soubenn.*

Verdun : D'an 17 a viz Even 1917. (cj, p104) . Kantonadur e kazarn Miribel e Verdun.

Gwignann: Loc'hañ evit ur c'honje d'an 20 a viz Even 1917.

Verdun : Distro d'ar 4 a viz Gouere 1917.

Mailly : D'an 9 a viz Eost 1917

Nixéville: D'an 11 a viz Eost1917 (CJ, p 108)

Baleycourt : D'an 13 a viz Eost 1917 (CJ, p108)

Heilles-Mouchy: D'an 13 a viz Gwengolo 1917 (CJ, p 111)

3. 19vet Stellad Kanolioù e 78vet Rejimant a Ganolierzh Bounner Nerzh Bras.

Etre ar 1añ a viz Here 1917 hag e disoudarderezh d'an 28 a viz Meurzh 1919.

An 78vet Rejimant a Ganolierzh Bounner Nerzh Bras a vez graet ivez gantañ an 78vet Rejimant a Ganolierzh Bounner war Hent Houarn.

E barzh ar **JMO7819**, er stagadenn e vo kavet an titouroù gant an deiziad.

Kamp Mailly: (10230-Aube) Ar 1añ a viz Here 1917 eo bet krouet ar 19vet stellad kanolioù e-barzh an 78vet Rejimant ALGP.

Châlons-sur-Vesles : (51140-Marne) D'an 9 a viz Kerzu 1917 ar strollad kanolioù a ya en toc'had e Chalons-sur-Vesles (JMO787)

D'an 20 a viz C'hwevrer 1917 e lenner e-barzh **JMO7819** eo bet roet *Kroaz A Vrezel (Urzh ar Rejimant)* da Varichal a Lojeiz Yann Mari Normand.

Vailly : (10150-Aube) D'ar 24 a viz Meurzh 1918 “*Da 20 eur, loc'hañ a ra ar strollad da Vailly lec'h ma rankfemp enepkanoliañ ar pezh kanol a denn etrezek Paris.*”

D'an 22 a viz Ebrel 1918. “*D'an 19vet, d'ar Stellad kanolioù eo bet roet an urzh da vont kuit diouzh an tren-kantonadur ha mont da gantonadur dindan douar “La belette” er greanti-sukr Vailly*”

D'ar 27 a viz Mae 1918. “*Da 8e, urzh Stael Kontrol . Skarzhañ al lec'hiadur ar buanañ ar gwellañ hag ober o seizh gwellañ da saveteiñ an dafar.*”

« **La grosse Bertha** »

Setu ar pezh en deus skrivet Jean Normand diwar-benn un abadenn brudet e-pad ar Brezel Bras . Ur c’hanol alaman a oa gouest da grañchat un obuz betek 130 km. Anvet eo bet ar c’hanol-se gant ar C’hallaoued « La grosse Bertha » hag a oa o tennañ etrezek Pariz.

Tout ce que l'on sait par la mémoire familiale, c'est que la compagnie à laquelle appartenait le maréchal des logis Yann Mari Normand aurait réussi à localiser le fameux canon allemand surnommé « La Grosse Bertha » qui tirait sur Paris à quelques dizaines de kilomètres de la capitale. La Grosse Bertha a-t-elle été neutralisée par un tir dirigé par le paysan poète ? On se plait à l'imaginer. (Page 9 dans Yann Mari Normand, Poète paysan de Jean Normand, Dossier DEC, 2015)

E-barzh *Hon div Zimezell* a veneg an daou ganol eus e strollad e lenner:

Ur “Verta”, ‘peus distrujet!

(*Hon Div Zimezell*)

An 19vet stellad kanolioù (kanolioù 3055, “Gwennig”ha 3056 “Bleuenn-Lann”) hag an 20 vet stellad kanolioù (kanolioù 3057 ha 3058) eus an 78vet Rejimant a Ganolierzh Bounner Nerzh Bras a zo er 7vet strollad er memes 78vet Rejimant. E **JMO787**, **JMO** ar 7vet strollad an 78vet rejimant e kaver muioc’h a ditouroù ha kartennoù eget e-barzh **JMO7819**, **JMO** ar 19vet stellad kanolioù. (E Stagadenn titouroù da glask etre ar 24 a viz Meurzh 1918 hag an 28 a viz Mae 1918)

Tri c’hanol « *Grosse Bertha* » a oa o tennañ etrezek Pariz.

« Les canons tirant dans la direction de Paris sont au nombre de trois... Les pièces se trouvent aux épis à l'est du Mont-de-joie à l'ouest de Crépy » (en Laonnais) JMO787, 5 a viz Ebrel 1918.

Ar 7vet strollad a rank mont kuit dindan ur vombezadeg stank d’ar 26 ha 27 a viz Mae 1918.

Roet zo bet ur vedalenn da Yann Mari evit e gadarned en deizioù-se. (Lizher : Gour’hemenoù kalonek d’hon c’henlabourer kaer Yann Mari Normand, KAV Niv : 280, Sul 14 a viz Gouere 1918)

Dibun an istor-se a vefe dellezek da vezañ studiet en e bezh.

Sommessous : D’an 28 a viz Mae 1918

Gare Heilles-Mouchy : E kumun Heilles (60250-Oise) d’an 9 a viz Even 1918

Eméville : (60123-Oise) D’ar 7 a viz Gouere 1918

Francport : (60750 -Choisy-au-Bac) etre Compiègne ha Rethondes . D’an 11 a viz Eost 1918

Fontenoy : (02326-Aisne) D’ar 25 a viz Eost 1918

Damblain : (88123-Vosges) D’ar 6 a viz Gwengolo 1918

Gare de Boucq : (54086-Meurthe-et-Moselle). 16 km eus Toul.D’an 8 a viz Gwengolo 1918.

Bernécourt : (54470-Meurthe-et-Moselle) D’an 13 ar viz Gwengolo 1918.

Mailly : (10230-Aube) D’an 20 a viz Gwengolo 1918;

Vauthiermont : (90150-Territoire de Belfort) d’ar 1añ a viz Here 1918. « *Degouezh e Vauthiermont da 15 e . Enklask evit ur C’hantonadur* ».

Eteimbes : (68210-Haut-Rhin) D'an 2 a viz Here 1918.

Arsav-brezel d'an 11 a viz Du 1918.

Dannemarie : (68210-Haut-Rhin) d'an 12 a viz Du 1918.

Retzwiller : (68210-Haut-Rhin) d'an 3 a viz Kerzu.

D'ar 15 a viz C'hwevrer 1919 : Loezadur an 19vet Stellad Kanolioù e Retzwiller.

Disoudardet eo bet d'an 28 a viz Meurzh 1919.

C. Peseurt doare den eo Yann Mari Normand e penn kentañ ar bloavezh 1916 ?

Padout a ra endeo ar brezel abaoe tost da zaou vloaz ar 16 a viz Meurzh 1916. N'eus fin ebet dezhañ. Digalonekaet eo Yann Mari Normand. War an talbenn emañ, dizimez, dimeziñ a raio goude ar brezel e 1921. An deiz-se e skriv e soñjoù diwar-benn an dimeziñ en ul lizher dornskrivet da « zDimezell », *Lettre à Mademoiselle (LM)*. Setu penaos e komz e-unan diwar e benn el lizher-se.

« Oad : 30 vloaz rik abaoe ar 15 a viz C'hwevrer tremenet.

Ment : 1,67 m. Pouez : etre 150 ha 160 lur. Dremm vigelc'hiek. Fri, groñch ha genou boutin. Netra dibar nag hoalus en e enebrezh. Daoulagad liv kistin. Bale prim, youlek met ammeurdezus. » (LM, p 2)

Setu ar pezh a sell ouzh e neuz-korf, mes petra oa e berzhioù gour ?

« Kevandenn diaes ha diseblant ; un den amlaouen, trist ha huñvreus, didouellet deus pep tra ha deus ar vuhez goude 19 miz hir a vrezel, gwelet gantañ ar marv a-dost, marv gortozet ganin zoken, hep c'hoant nag aon. Va divskouarn baduellet gant tarzhadenn ar shrapnel-où ha bet en ospital n'eus ket pell, deus an 11 a viz Genver betek an 12 a viz C'hwevrer, evit tennañ ur chalazion bras-bras deus ar valvenn zehou an-traoñ. Treñkaet eo bet va zemz-spered gant an dra-se. Evit doare, on un den amplijus hag amgevredigezhel. Ha c'hoazh n'am eus ket lavaret deoc'h ez on ur paotr kilhourzet, amjestr ha dibleg gant e voazamantoù bihan fall, evel chom hep butuniñ hag evañ boeson... » (LM, p 2)

Anat eo e oa deuet d'en em hobregonañ abalamour d'e aozioù bevañ. Ne laka ket war wel e dechoù mat hepken. Daoust hag-eñ en defe re a skiant-vat warnañ e-unan ? Koulskoude eo gouest da gaout fent a-wechoù.

« Ret eo deoc'h, Dimezell, e gwirionez, bezañ enoet da vezañ eurus, ha kavout ur c'hoant bras da zimeziñ pa fell deoc'h stagañ ho planedenn ouzh va hini » (LM, p 2)

Komz a ra ivez eus e gredennoù relijiel ha politikel.

« Araok ar brezel e oan ezel eus Kevredigezh Katolik Yaouankiz Bro-C'hall, hag e oan sekretour eviti e Gwiglann. Ouzhpenn-se e oan ezel eus an Unvaniezh Katolik hag e oan ivez e sekretour »

« A-grenn e oan ivez a-du gant ur Republik frankizour ha mirour, da laret eo ar pezh a zo tu-kloer penn-da-benn, m'ho peus c'hoant. » (LM, p 3)

Azgoulenn a ra kreñv e identelezh vreizhat.

« Dalc'hiad ha difennour ar brezhoneg, boazioù ha gwiskamantoù kozh Breizh. Ur gwir Vreizhad ha brezhoneger da lavarout sklaer an traoù. » (LM, p 3)

Yann Mari a zo ur stourmer, hag el lavarout a ra kreñv.

D. E vloavezh kentañ e-pad ar brezel

Adalek 1907 betek 1909 e rae e goñje er c'hanolierzh. Neuze e oa bet dibabet evit mont da skol an is-ofisieren hag anvet brigader ha goude-se marichal a lojeiz, ar pezh a dalvez serjant en droadiegiezh.

E-pad ar gevodadeg hollek, d'an 2 a viz Eost 1914, eo bet anvet en trede rejimant kanolierzh war droad, e Brest. E labour kentañ a zo dizarmañ kreñvlec'hioù an aodoù evit adaptout ar c'hanolioù a zo enno. Setu ar pezh a skrive e-barzh e Garned Pemdeziek, *Carnet Journal (CJ)*.

“En em lakaat a reomp da zivontañ gant kalon vat. Mestroniezh a oa war vor gant ar Saozon deuet e renk ar broioù kevredet. Setu hon eus gellet treiñ ar c'hanolioù-mortez eus an aod e kanolioù a sezis.” (CJ, p 4)

E strollad kanolioù, ar 21vet, a ra war-dro 4 c'hanol a 270 (obuzioù 27 santimetr a dreuzkiz). Ar c'hanolioù divontet a zo bet kaset da arsanailh Gwened evit bezañ adstrollet. An taolioù-esae hag ar reizhadurioù a vez graet e kamp Meukon. Chom a ra neuze eno eus an 2 a viz C'hwevrer betek an 9 a viz Eost 1915.

“E-pad ma oan er Morbihan e kemeris tro da vont da birc'hirinañ da Santez-Anna-Wened, e santual benniget Mamm-Gozh ar Vretoned...

Kerzhadennoù ha baleadennoù war-dro Meukon a zo dedennus-tre... Meur a gastell a sach hon evezh... Bro an taolioù-mein kozh eo sur, hini al lanneier frank

kanet gant ar barzh Brizeux. E-touez an natur hanter-c'houez-se e teu an ene da vezañ leun a velkoni ha e vez luskellet gant huñvreoù iskis o deus un dra bennak da welet gant an hengoun keltiek ha druizel kozh, sur a-walc'h." (CJ, p 9)

« Goude 6 miz e Meukon ha Gwened, e teu a-benn ar fin an urzh da gas ac'hanomp war an talbenn. O c'hortoz anezhañ edomp abaoe ur bloaz, setu eo bet evidomp ur mare a levenez hag a laouenedigezh dreist lavar." (CJ,p10)

E. En em harpañ gant ar skridoù

Adalek an 9 a viz Eost 1915 ec'h erru war talbenn ar Champagn e Sant-Eler, lec'h ma vo lakaet e stellad. Aze emañ ar brezel o tiroll.

« Meurzh 17 a viz Eost 1915 : Da 11 eur rik da vare ar soubenn, ez omp bet bombezet, 9 pe 10 bannadell kouezhet 100 metr e-kichen. Goude kreisteiz, gweladenn e bourk Sant-Eler, na chom nemet e anv. Daou « aero » a nij a-us deomp. Bombezadegoù gant ar Voched war Sant-Eler ha Jonchery, adalek 2 eur betek 5 eur. Un obuz a 77 a darzh 5 metrad eus ar strollad keuneuta. Muioc'h a spont eget a c'hloaz. Ne chom deomp nemet dastum ar per hag ar prun hejet evidomp gant ar Voched el liorzhoù tro-dro. »

Setu pezh a skriv en ur **C'harned Pemdeziek** a zalc'h deiz-ha deiz, abaoe m'eo erruet war an talbenn d'an 9 a viz Eost 1915. Un diverradur eus ar pezh a zo c'hoarvezet abaoe e gevodadeg a gaver ivez e-barzh. Anaout a reer e-giz-se un tamm e vuhez-soudard e 1914, 1915, 1916 ha 1917, betek an 22 a viz Gwengolo 1917. Ar c'harned da heul n'eo ket erruet betek ennomp. Evit heuliañ anezhañ goude-se eo ret mont da sellet ouzh *JMO (Journal des Marches et Opérations)* e rejimant.

« Kregiñ a ran an notennoù berr-mañ, a sikouro ac'hanoc'h d'am heuliañ a-dreuz milendall ur vrezeliadenn ken hir, gant an holl vroioù am eus gweladennet, an holl gantonadurioù on bet enno. E-giz-se e c'hellit ober o soñj eus al lodenn, ken bihan ma vefe, am-eus bet en darvoudoù grevus a-vremañ, a eilpenn an denelezh pe gentoc'h ar bed a-bezh. » (CJ, p 2)

Yann Mari a zo emouez, eñ o vevañ ar brezel, ouzh ar skog en do war dazont an denelezh.

Tremen a ra ur miz en ospital, eus an 11 a viz Genver betek an 12 a viz C'hwevrer 1916, evit ur binimadur a-bouez en e lagad, a ranko bezañ oberataet. Eno e kemero tro evit skrivañ un eil karned **Souvenirs et Impresions de Poilu (SIP), Eñvorennoù ha Trivliadoù ur Bleveg.**

« Ur vuhezskrid eo, a ginnigan d'am zud vat ; ma ne zeufen ket en-dro deus ar brezel-mañ, e servijfe da reiñ dezho soñj eus o mab yaouankañ, hag e vefe ur brouenn eus an doujañs hag ar garantez am eus evito. » (SIP, p 2)

Kavet e vez ennañ ur vuhezskrid verr eus e vuhez betek e goñje (pajennoù roget) hag un dezrevell war ar pardonioù ha pirc'hirindedoù en-deus kemeret perzh enno. Talvezout a ra ivez evel ur

c'harned beaj : perzhidi, hentadoù gant an tren, letioù, lec'hioù gweladennet... Reiñ a ra muioc'h a notennoù personel eget en e **Garned Pemdeziek**. En ospital, lec'h m'en em wel o vervel, e skriv :

« Ra vezo graet bolontez santel Doue. Ne gav ket ac'hanon dellezek, moarvat, da vervel evel an holl harozed-se, va breudeur soudarded, aet kuit gant ur marv gloriüs, eurus da vezañ skuilhet o gwad evit ar Vro, ar Gwir hag ar Feiz... Pardonit din ar soñjoù a velkoni-se kouezhet warnon e deroù ar pennad-mañ, mes un digarez am eus : ma'z on digalonekaet a-wechoù, eo just a-walc'h evit kas pell ar soñjoù-se diouzhin em eus staget da skrivañ va santimantoù war va bloavezhioù tremenet » (SIP, p43)

Evit chom bev, en deus ranket skrivañ. « *En em harpañ gant ar skridoù* » evel ma lavaro en e varzhoneg *Ar Bluenn* .

Kement ha mervel, e kav gwelloc'h e vefe war an talbenn kentoc'h eget war e wele, abalamour d'ar c'hleñved. Dont a ra da vat an oberatenn, pareañ a ra. Un nebeud amzer goude, deus an 28 a viz Ebrel betek an 9 a viz Mae 1916, e teu rejimantoù Rusian da Gamp Mailly, lec'h m'emañ. Ur c'hamalad hag eñ a ra mignoniezh gant soudarded rusian deus ar memes rez. Goude an darempredoù a chomo pell en e soñjoù hag a echu e garned **Envorennoù ha Trivliadoù Bleveien**, en deus adkavet e startijenn.

Kenderc'hel a raio Yann Mari da skrivañ e **Garned Pemdeziek** ha dizale e kaso barzhonegoù e brezhoneg d'ar gelaouenn **Kroaz Ar Vretoned (KAV)**, savet gant Fransez Vallée.

F. Barzh breizhat war an talbenn

Menegiñ a ra skrivañ ur barzhoneg e brezhoneg, e-barzh ar c'harned-se, evit ar wech kentañ, d'ar Meurzh 3 a viz Here 1916. Lojet eo neuze e ti-gar Loop (Somme).

*« Amzer c'hlav diouzh ar mintin. Skrivañ a ran ur barzhoneg bihan e brezhoneg
“An diaoul e-pad ar brezel” » (CJ, p 62)*

E varzhoneg kentañ, *Chapeled Ar Soudard*, a vo embannet e **Kroaz ar Vretoned** d'an 28 a viz C'hwevrer 1917 hag an hini diwezhañ, *Amzerioù Nevez*, d'an 21 a viz Ebrel 1919. Diwar an hanterkant bennak a varzhonegoù adkavet, un daou-ugent bennak a zo bet embannet er gelaouenn-se .

E barzhoneg kentañ an dornskrid, *Va Zelenn*, e ro deomp da anaout e vennozhioù.

*Grit ma c'hellin kanañ ervat,
Evel ur gwir bugel breizhat
Ar Yezh, ar Ouenn, ar Vro, ar Feiz,
Karantez Doue, hini Breizh !*

(Va Zelenn)

Hollvezant eo ar brezel en e holl varzhonegoù skrivet war an talbenn. En e ganaouenn *Ar Gnôl*, eo eus implij an alkool war an talbenn ez eus kaoz.

Direizhadur ar brezel a deu alies war wel:

-er blaenenn e red falc'h dir al labourer... amañ, ken didruez falc'h kamm an Ankou.. (Eosterezhoù Brezel)

-pebezh nozvezh vrav steredennet... nozvezh dañjerus, ar soudarded a zo aesoc'h da ziskar. (Splanner Noz)

Alies e skriv e varzhonegoù e stumm un dezrevell war demoù a bep seurt : ar relijion, ar brezel, ar vuhez pemdeziek war an talbenn, ar vuhez war ar maez, an natur, ar familh, buhez ar merc'hed, ar brezhoneg, an identelezh vreizhat, gwirioù ar Vretoned.

V. Un emsaver breizhat e-pad ar Brezel Bras.

Peseurt emsaver breizhat e oa Yann Mari Normand ? Setu ar pezh a vo gwelet er pennad-mañ. Dre e varzhonegoù e vo klasket heuliañ emdroadur e venozioù diwar-benn Breizh. Da gentañ e welor penaos emañ stad an Emsav e Breizh arak ar Brezel Bras.

A. An Emsav breizhat arak ar Brezel Bras

En 19^{vet} kantved e treuz ar romantelouriezh Europa en he fezh. Adalek troidigezh barzhonegoù *Ossian* gant *James Macpherson* a laka en enor ar broioù keltiek hag a ro lañs d'ar geltelezh hag ivez d'ar vrizhkeltiegouriezh. E Breizh ez eus ul luskad speredek dreist. Joseph Loth, Emile Ernault, Georges Dottin, Frañsez Vallée a labour war ar brezhoneg. Kervarker, Anatol Ar Braz, Fanch An Uhel a zo skrivagnerien ha barzhed o labourat da binvidikaat ar yezh. Ar veleien a sell gant evezh ar brezhoneg evel harp ar vuhez sokial ha doare spered breizhek. Lenn “Buhez ar Sent” a vez graet e pep lec'h war ar maez. Danevelloù skouerius a gelenn e brezhoneg ar c'houzañvidigezh hag ar doujañs evit an urzh sokial. Kadarioù-prezeg war studioù keltiek a zo bet krouet e-barzh ar skol *École pratique des hautes études* e Pariz hag e skol-veur Roazhon (1893).

Emile Combes Presidant ar C'huzul a lavare e 1902 n'heller bezañ republikan nemet ma gomzer galleg.

Levrioù war istor Breizh a zeu er maez, da skouer hini Arthur Le Moyne de la Borderie embannet etre 1896 ha 1914, 6 levrenn. Ur gevredigezh vreizhat, *Association Bretonne* a zo krouet e 1843 hag adkrouet e 1872. Goude diazez an *Academie Bardique* (1855) e teu *Gorsedd ar Varzhed : Breudeuriezh Drouized, Barzhed hag Ovizion Breizh* » (1900).

Eskemmoù a vez graet etre an holl vroioù keltiek. Ur c'hendalc'h etrekeltiek a zo bet aozet e 1867 e Sant-Brieg. Al luskad Iwerzhonek a zo kreñv-tre.

Breizh a zo ur gevredigezh war ar maez e fin an 19^{vet} kantved, lec'h ma'z eo unanet an Noblañs, ar Gloer hag ar Gouerien a enep ar Vourc'hizien war un tu hag ar Vicherourien war an tu all.

E 1898 eo bet krouet an *URB, Unvaniezh Rannvroel Breizh*. Ar pal a zo difenn Breizh harpet ouzh ar bloc'had maeziat. Krouet eo bet gant Charles Le Goffic, Fransez Vallée, Loeiz Tiercelin, Maxim Maufra hag Anatol Ar Braz. Markiz An Estourbeillon a zeu buan da vezañ he frezidant. Ar rannvroelouriezh-se a c'houlenn un terkadur a greizennerezh c'hall. *Herve Budes De Guebriant*, lusker an URB a vo un aozer meur evit ar gevelerezh labour-douar.

E 1911, un disrann a zeu e-touez an URB. An FRB *Fédération Régionaliste Bretonne* a ziazez. Ar rannvroelouriezh-se a ya war an diorren a c'hreanterezh hag an armerzh lec'hel.

Pellaat a ra diouzh an hengoun hag an hengounelouriezh. Ar re-se a zo Republikaned. En em harpañ a reont ouzh al luskad sokial *Sillon* gant *Marc Sangnier* hag ivez ouzh *Kevredigezh ar Varzhed* evit adlañsañ ar geltelezh war temoù deus ar baganiezh geltiek.

1911 a wel ganedidezh kentañ ar PNB, *Parti National Breton*, Strollad Broadel Breizh. “*Na vezomp 'ta na ru, na gwenn, na glas. Bezomp Breizhiz hepken.*” (*Breiz Dishual, Niv:1, Gouere 1912*). Harpañ a ra e identelezh vreizhat ouzh Istor Breizh hag ar Brezhoneg. Ar re-se n'int ket rannvroelourien c'hall, broadelourien vreizhat ne lavaran ket. *Breizh Dishual* eo kelaouenn ar strollad.

E deroù ar Brezel Bras e c'heller kavout e-barzh an Emsav teir redenn venozioù : ar redenn rannvroel relijiel war ar maez, ar redenn rannvroel republikan er c'herioù hag ar redenn vroadelour vreizhat disrannour.

Yann Mari Normand a en em gav e-barzh ar redenn relijiel war ar maez, met daoust hag-eñ e vo kavet levezon an div redenn all en e varzhonegoù ?

B. Ar gelaouenn Kroaz Ar Vretoned

E keñver Stad Bro C'hall a laka ar galleg evit lenn ha skrivañ e-barzh e skolioù gant leun a skolaerien ez eus bet graet strivoù evit unvaniañ reizhskrivadur ar brezhoneg e 1908. Doare-skrivañ KLT eo e anv evit Kerne, Leon ha Treger, rannyezhoù tost an eil ouzh eben. Ar reizh-se a zo bet graet gant *Emgleo ar Skrivagnerien Breizh* ha skoazellet gant ar yezhoniour Emile Ernault hag ar yezhadurour Frañsez Vallée . Harpet eo bet ouzh al leoneg evel ma oa bet graet gant Le Gonidec endeo. Loeiz Herrieu a striv ivez d'ar mare-se evit unvaniañ ar gwenedeg gant e gelaouenn *Dihunamp*.

Meur a gelaouenn a zo bet embannet gant an Emsav sevenadurel, istorel, yezhel. *L'Hermine*(1889), *Kroaz ar Vretoned*(1898), *Spered ar Vro* (1903), *Ar Vro* (1904), *Ar Bobl* (1904), *Dihunamp !* (1905), *Brittia* (1913), *Brug* (1913), *Arvorig* (1913)

Yann Mari Normand a skriv er gelaouenn krouet gant Fransez Vallée, *Kroaz Ar Vretoned*, a oa da gentañ ur stagadenn d'ar gazetenn *La Croix des Côtes-Du-Nord* hag houmañ a oa ivez stag ouzh ar gazetenn c'halleg *La Croix*.

Feiz ha Breizh a zo liammet d'ar gelaouenn ivez. Ur gelaouenn relijiel eo met kavout a reer ivez enni kalz a destennoù lennegel ha kalz a varzhonegoù. Frañsez Vallée en doa c'hoant da lakaat implij an doare-skrivañ KLT gant ar veleien en XXvet kantved.

C. Ar Ouenn

Ar ger-se *Ar Ouenn* a vez implijet meur a wech gant Yann Mari Normand. Ar ger-se ivez a oa bet kemeret alies gant an Nazied e-pad an Eil Brezel Bed evit lazhañ *ar Ouenn yuzev* e giz ma lavarent. Setu perak ne voe ket implijet ar ger-se ken goude an Eil Brezel Bed evit menegiñ an dud.

Ret eo adkavout ar ster en doa diaraok en ur lenn ar pezh en deus skrivet *Claude Lévi-Strauss* en e levr *Race et histoire* goulennet digantañ e 1952 gant an *UNESCO* en doa c'hoant skignañ levrigoù diwar-benn ar gudenn a ouennelouriezh. Skrivañ a ra *Claude Lévi-Strauss* kement-man diwar-benn istor buhez an denelezh:

“un aspect également très important de la vie de l'humanité: à savoir que celle-ci ne se développe pas sous le régime d'une uniforme monotonie, mais à travers des modes extraordinairement diversifiés de sociétés et de civilisations ; cette diversité intellectuelle, esthétique, sociologique, n'est unie par aucune relation de cause à effet à celle qui existe, sur le plan biologique »¹

Ur ouenn a veze graet ouzh ar re a oa o vevañ ar memes yezh, hengoun, boazamantoù...hag o treuzkas anezho a rummad da rummad en ur vevañ en o bro. Ar ster-se a zo tost da ster *ar genel* implijet bremañ goude an Eil Brezel Bed. Ret eo derc'hel ar ster-se pa lenner *ar ouenn* e barzhonegoù skrivet kant vloaz a zo war an talbenn e-pad ar Brezel Bras.

¹ LÉVI-STRAUSS C., POUILLON J. *Race et histoire*. Paris : Denoel, 2010. 127 p.(Collection folio essais, 58)ISBN : 978-2-07-032413-2, pajenn 11

Setu ar pezh a lavar Frañsez Favereau diwar-benn implij ar ger « *gouenn* », en e levr « Lennegezh ar Brezhoneg en XX^{vet} Kantved »

« Ne vêt ket evit intent ar rag nag ar perag eus an implij stank a raed eus ar ger « *gouenn* », tro pleg ar c’hantved (evel a larer gouennoù patatez pe chas), betek gant Republikaned evel ar Braz ivez, nes adskoulmañ poell prezeg Renan (skrivet gantan *Poésie des races celtiques* er bloaz 1854), ma talvez ar gomz-se dezhañ kement ha « *kene(d)l* » pe *ethni*, sed kerentiezh pe tudaj laeset diwar-lerc’h an amzer gent, hervez mod positivisted ha rasonalisted an ampoent sed pouez-traoñ ouzh pouez-krec’h, ha lañs gantañ, teoriennoù nevez an nation (pa garhe bout kement-se hiniennoù en o frankiz, aet da sitoianed, hag i eus kellies a « *ouennoù* » tud, hervez Skrid-diazez ar Republik Frañs, betek hiziv). »²

D. Menozioù breizhat Yann Mari Normand

Evit heuliañ emdroadur menozioù Yann Mari Normand a red e-pad ar brezel e vo adlennet e varzhonegoù skrivet war an talbenn da glask e santimantoù hag e venozioù diwar-benn Breizh. Evit studiañ a dost emdroadur e venozioù hon eus kemeret urzh kronologieel an embannadur e *Kroaz Ar Vretoned* pe urzh an dornskrid evit ar re n’int ket bet embannet. Yann Mari a zispleg e venozioù breizhat e meur a varzhoneg diwar-benn temoù a bep seurt embannet e-pad ar Brezel pevarzek etre an 28 a viz Genver 1917 hag ar 15 a viz Gwengolo 1919.

² FAVEREAU F. *Lennegezh ar Brezhoneg en XX^{vet} Kantved. Levrenn 1, 1900-1918*. Montroulez (Finistère) : Skol Vreizh, 2002. 445 p.ISBN : 978-2-911447-56-3, pajenn 11

Unan eus e varzhonegoù diwezhañ, *Menoziou ur Breizhad*, embannet d'an 23 a viz Meurzh 1919, a glot mat gant danvez ar pennad-skrid-mañ. Eno e kaver diverradur e venozioù a-vec'h ma oa echu ar Brezel.

1. Va Zelenn

E-barzh « *Va Zelenn* », barzhoneg kentañ e zornskrid, hag unan eus ar re n'int ket bet embannet e-barzh *Kroaz Ar Vretoned*, e tezrevell Yann Mari ez eus bet kinniget un delenn dezhañ.

War an talbenn, war an dachenn, Din 'zo kinniget un delenn.	Au front, sur le champ de bataille, On m'a offert une harpe.
--	---

Met un telenner ampart eo Yann Mari ?

Va daouarn 'zo pounner moarvat, D'ober ur seurt micher da vat	Mes mains sont trop maladroites, Pour exercer un tel art correctement.
--	---

Dav eo goulenn skoazell Doue !

Deu't Dreinded santel me ho ped, Da sklerijennañ va spered ... « Grit ma c'hellin kanañ ervat, Evel ur gwir bugel Breizhat	Venez Sainte Trinité, je vous prie, Eclairer mon esprit. ... Faites que je puisse chanter vraiment Comme un véritable enfant breton
--	---

Ha bremañ ar *gwir bugel breizhat*, ma'z eo, a c'hell seniñ gant e zelenn,

Ar Yezh, ar Ouenn, ar Vro, ar Feiz, Karantez Doue, hini Breizh !	La langue, la lignée, la Patrie, la foi, L'amour de Dieu, celui de la Bretagne !
---	---

Ar pezh en deus c'hoant da zisplegañ gant e delenn ha gant ar barzhoneg-mañ, eo e spered ken katolik ha breizhek mesket an daou dra war un dro.

Talvoudus eo evitañ diskouez e venozioù . E youl da seniñ, da ganañ, a zo kreñvoc'h eget e ampartiz gwan, peogwir en deus ur c'hoant kreñv da gomz diwar-benn e Vreizh hag e Feiz. Emañ o vont da

ganañ anezho daoust ma n'eo ket un telennour a-vicher hag ivez da skrivañ anezho en e varzhonegoù war an talbenn.

2. Ar Plouk

Niv:215 KAV 15-Ebrel-1917.

Er barzhoneg « *Ar Plouk* » e taolenn Yann Mari an dismegañs lakaet war ar Peizant breton gant « *kalz Gallaoued ha fals-Vreizhiz* » .

Fals-Vreizhiz a zo tud ganet e Breizh a n'en em santont ket Breizhiz o vevañ o identelezh vreizhek.

Kalz Gallaoued ha fals-Vreizhiz 'Gav an dra-se un tamm iskis, Ha, pa welont ur c'haezh koueriad : « Plouk ! Plouk ! » warnañ 'hopont dalc'hmat.	Beaucoup de Français et de faux Bretons Trouvent cela un peu étrange, Et, quand ils voient un pauvre paysan : « Plouc ! Plouc ! » lui crient-ils toujours.
--	---

Ar re-se o deus c'hoant da ober goap outañ pa welont anezhañ gwisket disheñvel gant e zilhad.

Ur bragou bras, frank ha ledan, Ur jiletenn hag un turban, Gant ur chupenn a-dreñv fleñchet, Gant meur a zen a vez douget.	Un pantalon ample et large, Un gilet et un turban, Un veston avec franges à l'arrière, C'est ce que portent beaucoup de gens.
---	--

Ha zoken pa vo dilhad cheuc'h gantañ, ne cheñch netra.

'Lec'hioù all 'zo 'vez alaouret Gwiskamanchoù brav ar baotred	Il y a beaucoup d'autres endroits Où les beaux habits des garçons sont dorés
--	---

Ha memes gwisket e glas e chom atav disheñvel ar yezh.

Gant ar brezel ez-omp mesket Met ar c'hiz fall n'eo ket cheñchet » Mard'omp-ni holl gwisket e glas,	Avec la guerre nous sommes mélangés Mais la mauvaise habitude n'a pas changé Si nous sommes tous habillés de bleu,
---	--

Etre hor yezh ez eus kemm c'hoazh.	Il y a encore des différences entre nos langues .
------------------------------------	---

Implij ar brezhoneg a zo abeg da galz a heskinadennoù. Setu ar pezh a c'hoarvez pa vez ar soudarded o kanañ e brezhoneg.

Ha sonioù kaer, gwerzioù hor Bro A vez kanet uhel tro-dro.	Et les beaux chants, les complaints de notre pays, On les chante bien haut aux alentours.
---	--

Hengoun ar c'han a zo bev-kreñv atav e 1917 ha zoken war an talbenn. Met raktal.

Sell ! Emaint o tebriñ kolo ! » A lar buan ar paotr Gallo ; Gant dismegañs 'deu da hopal : « Plouk ! Plouk ! Serr 'ta da siminal !	« Regarde ! Ils mangent de la paille ! » Dit aussitôt le Français ; Avec mépris il se met à crier : « Plouc ! Plouc ! Ferme donc ton clapet ! »
---	--

Kanañ e brezhoneg a vije ober trouz evel ar saout, al loened pa'z vezont o chaokat. “*Ar paotr Gall*” a fell dezhañ diskouez mestroni ar galleg hag ezteurel e zispriz. An diglosiezh galleg-brezhoneg, da lavarout eo, youl ar galleg da vestroniañ ar brezhoneg a zo gwelet taer. N'eo ar brezhoneg nemet ur yezh evit an anevaled.

Koulskoude er gwerzennoù da heul e soñj da Yann Mari emañ an holl oc'h ober o dever n'eus forzh peseurt yezh a vez komzet ganto.

Bevet holl soudarded ar vro ! Gallo ha Breizhad en un dro ; Pep hini 'n deus graet e zever Er Marn, er Somm hag en Yzer.	Vivent tous les soldats du pays ! Qu'ils soient Français ou Bretons. Chacun a fait son devoir Sur la Marne, la Somme et l'Yser
---	---

Aon en deus an Alaman, graet amañ “*Ar C'hronprinz*” anezhañ, ouzh an holl soudarded-se .

Er C'hronprinz ez-eus atav droug E vije c'hoazh Gallo ha Plouk !”	Chez le Prince héritier il y a toujours la crainte Qu'il y ait encore des Français et des Plouk.
--	---

Ar barzhoneg-se a echu gant “*Graet gant ur « Plouk »*”. Gant ar sinadur-se, en deus Yann Mari c’hoant da eilpennañ arouez ar « Plouk ». Yann Mari Normand a zo ivez unan eus ar re a wisk bragoù bras, a gomz brezhoneg, met a stourm a-enep an enebour kenkoulz hag ar paotr Gall. Dispriz ar C’hallaoued ne vir ket Yann Mari da vezañ ur Breizhad loc’h ennañ. « Ar paotr Gall » a zo kaset d’e rakvarnioù ha da izelder e soñj. Ar fae-se a ziskouez da Yann Mari, gant un doare fall memestra, e identelezh vreizhek hag a starta anezhi. Eilpennañ un arouez evel-se a vo graet ivez diwezhatoc’h gant an dudenn « Becassine » .

Hag atav an deiz a hiziv pa vez implijet ar ger « Plouk » e tegas da soñj n’eo ket aet kuit, evit doare, an dispriz en e geñver.

3. Ar Bluenn

Niv: 220, KAV 20-Mae-1917, Somme-Tourb 5-Mae-1917

Er barzhoneg “*Ar Bluenn*” e preder Yann Mari, war ar pezh en deus bevet abaoe 1914. Skrivet en deus gant e bluenn da reiñ keleier d’e dud er gêr. Skrivañ a zo bet evitañ ur sikour da dreuziñ trubuilhoù ar brezel.

En em harpañ gant ar skridoù	Se soutenir par les écrits.
------------------------------	-----------------------------

E bluenn a zo deuet da vezañ e « *rouanez* ».

Abaoe m'eo deuet ar brezel, Va fluenn eo va dimezell, M'hen lavar deoc'h 'ta krak ha berr : “Hi 'zo rouanez 'barzh va c'hêr ! “ ... O va fluenn, pluennig drant Na me az kar kaer-tre ha koant !	Depuis que la guerre est arrivée, Ma plume est ma maitresse, Je vous le dis donc tout net : « C'est elle la reine à la maison ! » ... Ô ma plume, petite plume joyeuse Comme je t'aime, si belle et si jolie !
--	--

Moarvat eo skrivañ un dudi evitañ ha goude bezañ bet evel ur c'hanolier e pep lec'h war an talbenn eo plijus dezhañ kavout e bluenn gaer.

En talbennoù, en emgannoù Alies 'n em gavomp hon-daou.	Sur les fronts, dans les batailles, Souvent nous nous retrouvons tous les deux.
---	--

Met e brezhoneg nemetken e rank ober.

Pa vez dezhi galleg komzet, Va fluennig a vez feuket, Oc'h er skrivañ, - se a zo gwir, - 'Lar din gant huanadou hir : - « Ar brezhoneg, va mignon kaezh, Ho peus 'ta c'hoant da gas d'ar bez ? Koulskoude, ez-vihan, moarvat, Dit en deskas ur vammig vat. » -	Quand on lui parle français, Ma petite plume est vexée, Quand je l'écris, - ceci est vrai, - Elle me dit dans un long soupir : « Le breton, mon pauvre ami, Tu veux donc l'envoyer dans la tombe ? Pourtant, quand tu étais petit, sans aucun doute, Une bonne petite maman te l'a appris. »
---	---

Resevet ha desket en deus brezhoneg war varlenn e vamm da heuliañ hengoun e familh. Ma ne implij ket ken anezhañ e vo un touller-bezioù evit ar brezhoneg.

'Vit ar brezhoneg hag ar Feiz Krogit 'n ho pluenn, paotred Breizh !	Pour le breton et pour la Foi Prenez votre plume, gars de Bretagne !
--	---

Kavout a reer ivez amañ un aergelc'h *Feiz ha Breizh*.

Met diwallit, ur gourdrourz a zo war ar brezhoneg rak kalz a skrivagnerien vreton a varvo e-pad ar brezel.

P'hon dezo war gein ar Voched Hor c'hlezeier dir peur-ourlet, Pa ne vo mui 'barzh en hor bro Nemet Frañsizion 'vit un dro	Quand nous aurons, sur le dos des Boches, Fini d'user nos épées d'acier, Quand il n'y aura plus de barde dans notre pays, Si ce n'est des poètes de langue française,
--	---

E miz Mae 1917 dija, en deus Yann Mari skiant ez eus ur bed o vont da goll. Ne vo ket mui a skrivagnerien vretien, lazhet e vint, met skrivagnerien « Frañsizien » hepken. Ur startijenn nevez a ranker kavout . Gervel a ra e lennerien da sevel evit kemer o fluenn da vezañ skrivagnerien ha barzhed en amzer da zont. Difennour ar brezhoneg eo Yann Mari Normand.

Pluennigoù bihan a Vreizh, Savit buan, savit e-leizh ; Kanit Breizh-Izel, hor gwir Vro! - Dezhi hor c'halon hep distro!-	Petites plumes de Bretagne, Levez-vous vite, levez-vous nombreuses Chantez la Bretagne, notre vraie Patrie ! » A elle notre cœur sans réserve !
---	--

Amañ emañ Yann Mari oc'h embann e venozioù broadel . D'ar mare-se e veze graet ar vro vihan ouzh Breizh hag ar vro vras ouzh Frañs. Met Yann Mari Normand en em sant Breizhad da gentañ. « *Breizh-Izel, hor gwir bro* ». Pa lenner ar ger *bro* e-barzh e varzhonegoù eo ret kompren Breizh ha n'eo ket bro Frañs.

4. Levenez

Niv : 230 KAV 29-Gouere -1918.

Ar barzhoneg-mañ a zo gouestlet d'e vreur Alan evit lidañ e zistro d'ar gêr e Gwignann, goude ganedigezh e c'hwec'hvet bugel.

Mont da vrezeliñ ha da zifenn ar Vro a oa bet aesoc'h evit ar baotred yaouank dizimez eget ar re oadet ha dimezet.

An den yaouank, 'vit ar brezel A nij, buan 'vel an avel, Karantez wirion en e greiz Evit ar Frañs hag evit Breizh. ... Met 'vit an den un tamm en oad Na bras 'voe, sur, ar galonad ! Pa vez gwreg ha kalz bugale,	« Le jeune homme, pour aller à la guerre, Vole aussi vite que le vent, Le cœur rempli d'un amour sincère Pour la France et pour la Bretagne. » Mais pour l'homme un peu plus âgé, Que le chagrin fut grand ! Quand il y a une épouse et de nombreux d'enfants,
---	--

Kalet 'kaver tremen dioute.	On trouve dur de les quitter.
-----------------------------	-------------------------------

Kement Bro Frañs ha Breizh emaint o tifenn. Met Yann Mari Normand a lavar ivez eo '*Vit difenn hor Gouenn hag hor Feiz*, o identelezh vreizhat, ez eo broudet paotred Breizh d'an emgann a enep an Alaman, *ar Boch*.

Dirak ar Boch vil ha treitour 'N em strink mil ha mil brezelour : 'Vit difenn hor Gouenn hag hor Feiz, War-sav ! Dihunomp paotred Breizh !	Devant le Boche vil et traître, Jaillissent des milliers de guerriers, Pour défendre notre Race et notre Foi, Debout ! Réveillons-nous, gars de Bretagne !
---	--

Etre an tri foent-mañ Relijion, Breizh ha Frañs a zo o chom e spered Yann Mari, e weler eo e feiz relijiel hag e identelezh vreizhat eo a zo trec'h war e identelezh gallek.

Ar mammoù strujus-se a laka laouen Yann Mari peogwir rummadoù breizhat a gendalc'ho. Ar Vreizhiz-se a adsavo Bro Frañs.

Kalz levez evit an holl Er Vourc'h, Kerilly, Feunteun-Bol. Nann, ar Ouenn gozh n'eo ket marv : Bugale gaer a sav tro-dro. Gloar hag enor d'hon holl verc'hed ! Kaeroc'h 'vito n'eus ket er bed. Gant kalz mammoù a bemp pe c'hwec'h, Frañs ! Adsavet 'vi deiz an Trec'h !	Beaucoup de joie pour tout le monde Au Bourg, à Kerilly, à Feunteun-Bol. Non, la vieille lignée n'est pas morte : De beaux enfants poussent partout. Gloire et honneur à toutes les femmes ! Il n'y a pas plus belles qu'elles au monde. Avec de nombreuses mères de cinq ou six enfants France ! Tu seras reconstruite le jour de la Victoire !
--	---

5. Merc'hed Breizh

Niv :231 KAV 5-Eost-1917

Skrivañ a ra Yann Mari ar barzhoneg-mañ en *enor da merc'hed Breizh-Izel* .

Evitañ emañ Breizh e-barzh Bro Frañs.

Kuitaet o zi, an holl wazed War an talbenn 'zo diredet, Evit difenn ar Frañs, hor Mamm, Nikun n'en deus argilet tamm.	Ayant quitté leur maison, tous les hommes, Ont accouru au front, Pour défendre la France, notre Mère, Aucun d'entre eux n'y est allé à reculons.
--	---

Ar merc'hed a zo bremañ o-unan o labourat an douar.

Evit magañ kozh ha bihan, 'Kreiz ar parkeier hag al lann, Dre-holl e weler merc'hed Breizh Kreñv o divrec'h, kalon 'n o c'hreiz.	Pour nourrir les vieux et les petits, Au milieu des champs et des landes, Partout on voit les femmes de Bretagne, Fortes des bras, pleines de courage.
---	---

Breizhiz ha Breizhadezed a stourm evit difenn Bro Frañs, da lavarout eo, eo Breizh en he fezh a zo o tifenn Bro Frañs.

Mirit ho spi war an talbenn, Daoust d'ar brezel da vezañ tenn, Stourmit, Breizhad ha Breizhadez, 'Vit ar Feiz, ar Vroadelezh !	Gardez espoir sur le front, Bien que la guerre soit dure, Luttez, Bretons et Bretonnes, Pour la foi, la nationalité!
---	---

Ar Vroadelezh a zo amañ ar Vroadelezh vreizhat. Ar ger ardamez « *Feiz ha Breizh* » a zo aet da « *Evit ar feiz, ar Vroadelezh* ».

6. Mouezh an Dremmwel

Niv :249 KAV 9-Kerzu-1917

Kleñved ar vro en deus peogwir ne *weler nemet toulloù ha foziou* war an talbenn . C'hoant en deus da welout adarre maeziou Breizh.

<p>Gant un daolenn ken trist, du-hont 'barz an dremmwel, Ma daoulagad ruziet a glask bro ma c'havell. - Eno 'mañ c'hoazh hiziv ma holl garantezioù ! - Peur e welin-me 'ta hor bro gaer Breizh-Izel, Gant he menezioù drant hag he zourioù uhel ?</p>	<p>Devant un tableau si triste, là-bas, à l'horizon, Mes yeux rougis cherchent le pays de mon enfance. C'est là que sont encore aujourd'hui tous ceux que j'aime ! Quand verrai-je donc notre beau pays de Bretagne, Avec ses monts joyeux et ses hauts clochers ?</p>
---	--

7. Gwerz Ar Brizonierien

Niv :251 KAV 23-Kerzu-1917

E-touez an trubuilhoù gouzañvet gant ar brizonidi, unan a zo bevañ pell diouzh bro Arvor. N'eo ket ti ar prizonier na bro Frañs a zo bet kemeret evit diskouez ar pellder met bro Vreizh.

<p>Breudeur, ni 'ghev ho klemmoù Pell diouzh ho pro Arvor</p>	<p>Frères, nous entendons vos plaintes, Loin de votre Armorique</p>
--	--

8. Ar Morc'hed

Niv : 256 KAV 27-Genver-1918

Ar soudarded vreizhat, *Paotred an Arvorig*, n'int ket trist peogwir ez eus en o bro startijenn, daoust da drubuilhoù ar brezel. Ar pezh a c'hoarvez e Breizh a zo pouezus ha marteze pouezusoc'h eget ar gwalleurioù war an talbenn.

Da betra 'ta bezañ trist, Paotred an Arvorig ? (div wech) E Breizh-Izel ez eus chistr, Yac'h eo ivez Fantig !	Pourquoi donc être tristes, Gars de l'Armorique ? (2 fois) En Bretagne il y a du cidre, Et Fantig est aussi en bonne santé.
--	--

Ar startijenn-se a ro herrder da skeiñ war an Alaman, *war an Teuton*.

Da c'hedal war an Teuton, M'en tou deoc'h war va feizh, (div wech) Lopañ start 'ra pep Breton 'Vit gwir ha librentez !	En attendant sur le Teuton, Je vous le jure sur ma foi, (2 fois) Chaque Breton frappe très fort Pour le droit et la liberté.
---	---

Evit ar Gwir hag ar Frankiz, al Librentez e stourmont ivez.

9. Gwir Vreizhadezed

Niv : 268 KAV 21-Ebrel-1918

« *Da gement hini a laka e boan da zeskiñ ar brezhoneg* », eo bet gouestlet ar barzhoneg-mañ gant Yann Mari Normand.

En enor da verc'hed Breizh eo bet skrivet ar barzhoneg-mañ, met evit ar re a dreuzkas ar brezhoneg hepken.

Peseurt sell en deus Yann Mari Normand war ar brezhoneg ?

Er barzhoneg *Gwir Vreizhadezed* e vo kavet e venozioù war ar brezhoneg.

a) Ar brezhoneg a ro startijenn d'ar soudarded vreizhat.

Da gentañ, e lavar Yann Mari pegen talvoudus eo, evit ar soudard breton, mont d'an emgann en ur gomz brezhoneg gant e genstourmerien.

Kalz plijadur 'ra d'ar soudard Kas war a-dreñv « Laou an Trubard », Met e galon a lamm 'n e greiz O klevet komz yezh kaer hor Breizh.	Cela fait bien plaisir au soldat De faire reculer « Guillaume le traître », Mais son cœur tressaille En entendant parler la belle langue de notre Bretagne.
--	---

Ar soudarded breton a zifenn kenkoulz ar vro m'emañt en o bed boas o komz brezhoneg, ar pezh a ro dezho soñj eus o bro Vreizh. O c'hadarnded adkavet ez eont da stourm a-enep an Alaman, *Laou an Trubard*.

Ar soudard kaezh a gar e vro, Dreist-holl 'pad ar brezel garv, Kalonekoc'h eget biskoazh En em ganno hiziv, warc'hoazh.	Le pauvre soldat aime son pays, Surtout pendant la guerre cruelle, Plus courageux que jamais Il se battra aujourd'hui et demain.
--	---

b) Breizh a zo ur vro ma vez komzet brezhoneg ha gallaoueg .

Met peseurt Bro a gar Yann Mari ?

En ur soñjal e Breizh-Izel, E vro ken kaer, bro e gavell : - « Derc'hel mat-tre 'reont dre-holl, Deus Beg-Ar-Raz betek Kêr Dol » -	En pensant à la Bretagne, Son pays si beau, le pays de son berceau : - « Ils tiennent bon partout, De la pointe du Raz jusqu'à la ville de Dol. » -
---	--

Soñjal e Breizh-Izel a laka anezhañ da brederiañ war *Bro e gavell*, ur Vro astennet war Breizh-Izel ha Breizh-Uhel, *Deus Beg-Ar-Raz betek Kêr Dol*. Ur Vro eta a vez komzet brezhoneg ha gallaoueg enni.

c) Ar brezhoneg a dalv bezañ desket.

Ar brezhoneg, *yezh kaer o zad*, a zo bet treuzkaset a rummad da rummad met ret eo d'ar merc'hed deskiñ anezhi evit bezañ barrekoc'h da gelenn anezhi d'o bugaligoù.

'Pad m'en em ganner en talbenn 'Teskont ar yezh kozh penn-da-benn. ... Gloar hag enor d'ar merc'hed mat, 'Zesk gant doujañs yezh kaer o zad !	Pendant qu'on se bat au front, Elles approfondissent leur connaissance de la vieille langue... Gloire et honneur aux femmes valeureuses Qui apprennent avec respect la belle langue de leur père!
---	--

d) Ur yezh implijet gwechall e pep lec'h, yezh ar relijion.

N'eo ket hepken en hor maezioù, Met c'hoazh ivez en hor c'hêrioù E vo klevet evel gwechall Yezh Sant Erwan, Sant Tugdual.	Ce n'est pas seulement dans nos campagnes, Mais aussi dans nos villes Que l'on entendra comme autrefois La langue de Saint Yves, de Saint Tugdual.
--	---

e) Ur yezh a dle bezañ implijet atav.

An deiz a hiziv, ur yezh a dle bezañ implijet atav, bemdez, forzh peur ha forzh pelec'h .
Ar brezel ne vir ket ouzh ar soudard da gomz brezhoneg.

Kalz plijadur 'ra d'ar soudard Kas war a-dreñv « Laou an Trubard », Met e galon a lamm 'n e greiz	Cela fait bien plaisir au soldat De faire reculer « Guillaume le traître », Mais son cœur tressaille
---	--

O klevet komz yezh kaer hor Breizh.	En entendant parler la belle langue de notre Bretagne.
-------------------------------------	--

Ha goude ar brezel ur Yezh evit lavar pep tra er maeziou hag er c'hêriou.

Ha, goude adkavout ar peoc'h, 'N hor maeziou drant, 'n hor c'hêriou bras, Yezh hon tadoù, 'ribl ar mor glas. Bebet dre-holl ar brezhoneg !	Et, après avoir retrouvé la paix, On entendra alors, demain, Dans nos campagnes joyeuses, dans nos grandes villes, La langue de nos pères, sur les bords de la mer bleue.
---	--

f) Ret eo kanañ e brezhoneg.

Pouezus eo treuzkas d'ar bugaligoù gant kanaouennoù.

Dre c'hras Doue m'ho pe bugel, 'N e luskellat en e gavell, Tad ha mamm vat, kanit, m'ho ped, Ar sonioù kozh dezhañ bepred !	Par la grâce de Dieu, si vous avez un enfant, En l'endormant dans son berceau, Bons père et mère, chantez-lui, je vous prie, Chaque jour les vieilles chansons.
--	--

g) Yezh ar familhoù.

Ret eo dimeziñ gant ur pried brezhoneger.

Ha te, paotr Fañch, p'az po ur wreg, Ma oar ar galleg, se 'zo mat...	Et toi, le gars Fanch, quand tu prendras femme, Si elle connaît le français, c'est bien...
---	---

- Ar brezhoneg 'zo un dlead ! - ... « Bevet, eta, ar gwir-Vreizhad ! Bevet ivez e wregig vat ! Gant meur a diad evelto N'ez ay morse da goll ar Vro.	- Le breton, c'est un devoir ! - ... Donc vive le vrai Breton! Vive aussi sa bonne petite épouse ! Avec plusieurs maisonnées comme les leurs, Le pays n'ira jamais à sa perte.
---	---

Dija e miz Ebrel 1917 e oa Yann Mari chalet gant dazont ar brezhoneg. War an talbenn e wel plas pouezus ar galleg. Ret eo strivañ evit treuzkas ar brezhoneg . Kontañ a ra war ar merc'hed da zeskiñ ar yezh evit bezañ gouest da enebañ ouzh ar galleg oc'h astenn war an talbenn e-touez soudarded vreizhat ar maezioù. Ar re yaouank a rank ober gant ar brezhoneg evit ma “*n'ez ay morse da goll ar Vro*”. Evit bezañ ur *gwir-Vreizhad* eo ret dezho komz brezhoneg. “*Hep brezhoneg, Breizh ebet*” a zo bet kanet ivez gant Stivell en hor mare.

10. Heñvelidigezh

Niv : 300 KAV 1-Kerzu-1918

Erruet eo Yann Mari Normand en Alzas e miz Kerzu 1918. Echu eo ar Brezel . Met soñjal a ra e Breizh peogwir e kav un heñvelidigezh etre dremmvroioù Alzas ha Breizh. En ur sellout Alzas, *en ur sellet ouzh he maezioù, he c'hoadoù don, he gwaremmoù, an henchoù bras, sav-ha-disken, ar brug ruz 'hed ar wenojenn, ar vourc'h vihan gant he zour kaer, an iliz kozh, ar prenester, ar sent zoken 'harz an aoter ...* e wel Breizh.

Met, daoust da se, 'nij va spered, 'N ur huñvreal flourig meurbet, War-zu ennout, va bro garet ! ... E sonjañ em bro Breiz-Izel A zo ouzh houmañ peuz-heñvel... Ra vezint o-div divarvel !	Mais, malgré cela, mon esprit s'envole, En rêvant très doucement, Vers toi, mon pays bien-aimé ! ... Je pense à mon pays de Bretagne, Qui ressemble beaucoup à celui-ci Qu'ils soient tous deux immortels !
--	---

An identelezh rannvroel a zo gwelet amañ gant Yann Mari en ur genveriañ Breizh hag Alzas.

Bevet al Loren, an Alzas !	Vive la Lorraine, l'Alsace !
Bevet ar broioù bihan, bras !	Vive les petits pays, et les grands !
Goude stourm e vint trec'h warc'hoazh.	Après le combat, ils seront victorieux demain

Gounezet eo bet an trec'h war an Alamaned met war ar seblant e chom atav ur stourm da genderc'hel gant ar broioù-se da vezañ trec'h d'o zro.

11. Menozioù ur Breizhad

Niv :316 KAV 23-Meurz-1919

Er barzhoneg-se embannet e miz Meurz 1919, 4 miz goude fin ar brezel, e kinnig Yann Mari Normand, e venozioù diwar-benn lazhadeg meur a soudard breizhat ha war ar pezh eo ret reiñ da Vreizh evit arberzh ar Vreizhiz marv evit ar vro. Setu e arguzennoù.

a) Ar soudarded vreizhat a zo kalonek ha leal.

Ar soudarded vreizhat a zo bet kalonek ha leal e-keñver Bro Frañs evit stourm a-enep an Alamaned.

Dreist pevar bloaz, en talbennoù, 'Deus gwall-lakaet mevelien Laou, En ur leuskel en abadenn 'Vel gwechall, o youc'h : « Torr e benn ! » ... Heb marc'hata e skuilh hor gwad, Gwad pinvidik ar Vretoned, O reiñ skoazell d'ar C'hallaoued. ... Dalc'hit soñj eus ar Vretoned,	Pendant plus de quatre ans, au front, Ils ont malmené les valets de Guillaume, En lachant dans le combat, Comme autrefois, leur cri « Torr e benn ! »(Casse-lui la tête!) ... Sans marchander, notre sang est versé, Le sang généreux des Bretons, Apportant leur secours aux Français. ... Souvenez-vous des Bretons,
--	---

Me ho ped start, holl C'hallaoued !	Je vous en supplie, vous tous les Français !
-------------------------------------	--

Daoust hag e vo ankounac'haet gwad pinvidik ar Vretoned... ?

b) An nerzh-kalon a zeu eus o sevenadur brezhonek

Nerzh ar soudarded a zeu eus o sevenadur brezhonek . Heuliañ a reont ger-ardamez Breizh: «Kentoc'h mervel eget bezañ saotret. »

Ouzh hor c'haout-ni, paotred Bro-C'hall 'Deus kavet soudarded leal. - « Kentoc'h mervel, 'vez lavaret En hor Bro gaer, kent bout saotret ! » -	En nous ayant, nous, les gars de France Ont trouvé des soldats loyaux. « Plutôt mourir, dit-on, Dans notre beau pays, que d'être souillés ! »
---	--

Prouenn o identelezh vreizhat a vroud anezho da vont da vrezeliñ a zo o c'hanaouennoù pa oant distroet war an a-dreñv, goude an emgannoù. Ar c'hanaouennoù-se a ra dave da amzer tremenet ha brudet Breizh gant sonioù ha gwerzioù ar Varzhed.

Pa oant deuet pelloc'h en a-dreñv, Hor paotred neuze, a vouezh kreñv, A gane fraezh dirak an holl, Evel gwechall e Rumengol, Sonioù ha gwerzioù ar Varzhed, Kantikoù kozh ha kaer-meurbet, Eñvorioù o bro Breizh-Izel 'N o c'halon chomet divarvel.	Quand ensuite ils sont venus à l'arrière, Nos gars alors, d'une voix forte, Chantaient haut devant tous, Comme autrefois à Rumengol, Chants et complaintes des Bardes, Cantiques anciens et somptueux, Souvenirs du pays de Bretagne Restés immortels dans leur cœur.
--	--

En 19^{vet} kantved e oa bet lusk “Gorsedd ar Varzhed”. E levezon a vez gwelet er barzhoneg-mañ dre ganmeuliñ an taolioù-kaer kozh.

c) Ar Vreizhiz a zifenn ar Gwir.

Gant an trec'h war an Alamaned eo bet adsavet ar Gwir e Bro C'hall hag e Breizh.

Vit ma vezo d'ar Gwir an Trec'h, E Bro-C'hall, e Breizh, e pep lec'h, 'Vel-se 'stourm ar Vretoned taer Ouzh un enebour diniver !	Pour que le Droit l'emporte, En France, en Bretagne et partout, C'est ainsi que se battent les hardis Bretons Contre des ennemis innombrables.
---	---

d) Sevenadur Breizh a zo da vezañ anavezet ha gwarezet.

Ar C'hallaoued a zle chom hep ober ur Plouk eus ar Breizhad hag hep moustrañ anezhañ abalamour ma'z eo disheñvel e sevenadur. Ar Vreizhiz a zle ivez gallout bevañ en o bro gant o sevenadur.

Un tamm librentez, e pep giz, En Arvorig a zo rekis ; Lezit hor Yezh kozh ha santel Da zisplegañ frank hec'h askell.	Un peu de liberté, de toute manière, En Armorique sera nécessaire ; Laissez notre langue ancienne et vénérable Déployer librement ses ailes.
E lec'h goapaat ar paour kaezh « Ploug » En deus ho miret ouzh kalz droug, E lezit da vevañ 'n e vro, Digabestr-mat evit un dro !	Au lieu de vous moquer du pauvre « Plouc » Qui vous a protégés de bien des maux, Laissez-le vivre dans son pays, Complètement libre pour une fois !

Breizh he deus ur sevenadur kozh anavezet gant Kesar, a dalv hini Bro C'hall.

Ni 'zo bugale d'ar Gelted, An dud kreñv ha dispont meurbet A lavare da Gezar kozh, Pa zeuas war-zu 'n Hanternoz : Netra ne ra deomp aon ebet...	Nous sommes les enfants des Celtes, Les peuples forts et intrépides, Qui disaient au vieux César Quand il vint vers le Nord : Rien ne nous fait peur...
---	---

Ar c'hlozadur a deu e-unan. Arabat d'ar Frañs mont da lakaat e sevenadur da ziskar hini Breizh.

Rak-se, Gallaoued, me ho ped, En ho pro gaer chomit bepred, Hep klask astenn ken ho kraban War rouantelezh vras Alan.	C'est pourquoi, Français, je vous prie, Restez toujours dans votre beau pays, Sans chercher à étendre vos griffes Sur le grand royaume d'Alan.
--	---

e) Yann Mari a huñvre an amrenerezh iwerzhonek.

Diskouez a ra e soñjoù en ur c'houlenn muioc'h a amrenerezh evit Breizh evel skouer Iwerzhon en deus skoet e spered.

Breizhiz Tramor 'rak ar Saozon Biskoazh n'o deus diskouezet aon, Hag hiziv pelloc'h, levenez ! Bet o deus o « Emrenerezh ».	Les Bretons d'outre Manche devant les Saxons N'ont jamais manifesté de crainte, Et aujourd'hui, O Joie ! Ils ont obtenu leur « Autonomie ».
Evelto ni 'fell deomp bevañ Mestr en hor bro ha war bep tra.	Comme eux, nous voulons vivre Maîtres dans notre pays, et sur toutes choses.

f) An emrenerezh graet gant al lezenn

Ar Vreizhiz o deus stourmet evit difenn ar Gwir a zo bremañ o c'houlenn lezennoù nevez evit derc'hel kont eus mennadoù breizhat.

Hor stumm breizhek, hor Yezh santel, Hor gizioù koant ha broadel O deus c'hoant bras d'en em astenn Na pinvidikat reolenn !	Notre spécificité bretonne, notre vénérable langue, /Nos belles traditions nationales, Ne demandent qu'à se développer. Quelle riche loi!
--	--

g) Unvaniezh ar Vreizhiz a zo un dra ret.

Met evit trec'hiñ eo ret bezañ unanet en dave d'ar pezh o deus gounezet ar Gelted a-drugarez d'o c'hurioù, d'o zaolioù kaer .

Bevet Breizh-Vihan ! Breizh-Tramor ! Bevet ar Varzhed 'tal o dor ! E koun an holl Gelted kadarn Skoulmomp adarre hon daouarn !	Vive la petite Bretagne ! Vive la Bretagne d'outre Manche ! /Vive les Bardes au seuil de leur porte !/En mémoire de tous les valeuroux Celtes,/Joignons à nouveau nos mains !
---	---

Yann Mari Normand en doa eztaolet ar goulenn-se a amrenerezh evit ar sevenadur hag ar yezh e-barzh ul lizher kaset da gKroaz ar Vretoned hag embannet d'ar 15 a viz Kerzu 1918 Niv : 298 .

O sellout ouzh yezherien, skrivagnerien, barzhed marv e-pad ar Brezel Bras e het Yann Mari ma kemerfe adarre ar re yaouank ar banniel d'o zro. Goulenn a ra gant an dilennidi cheñch al lezenn evit aotreañ deskiñ hag implijout ar yezh difennet e skolioù ar Republik.

“ Meur a varzh brudet a zo marvet abaoe penn-kentañ ar brezel euzhus-mañ. Un diouer bras evit Breizh-lzel hag he Yezh ken kaer !

Ra zeui o eñvor da entanañ kalon ar re yaouank, evit ma kerzhint war o roudoù ken enorus ha ken talvoudek. Nann ! N'int ket marvet en aner ar Vretoned kalonek-se ! O menoz a zo atav hon hini, da lavaret eo sevel Breizh-lzel uheloc'h-uhelañ.

D'hon c'hannaded kalonek ha skiantek d'hon difenn ervat ha da reiñ deomp, da vihanañ, an holl frankiz evit bevañ hervez ar Feiz, al Lealded hag ar Spered breizhek ! Henezh e vije kaerañ « Trec'h ar re Varv »

Hag e-barzh e lizher ziwezhañ, embannet gant Kroaz ar Vretoned d'an 11 a viz Genver 192à, e skriv adarre Yann Mari Normand e hetoù kaerañ.

« Bevet atav Breizh, he Yezh kozh ha santel ! Ra vezo an holl Vretoned dellezek eus un anv ken kaer, ha na ruzient ket da vezañ e pep lec'h gwir Vugale d'ar Gelted kozh ! Ra zalc'hint d'ar gizioù koant ha broadel o deus graet gloar hag enor d'hon Bro a-hed ar c'hantvedoù ! »

h) Emskiant e identelezh vreizhat en deus Yann Mari Normand .

Bevañ a ra e identelezh vreizhat war ur mod positivel met gouzañv a ra ivez anezhi war ur mod negativel memes war an talbenn. E identelezh vreizhat positivel a vez gwelet pa vez Yann Mari laouen o komz, o skrivañ, o kanañ e brezhoneg, pa vez keloù mat deus Breizh daoust da drubuilhoù ar brezel, pa zistro d'ar gêr o foetañ an hentoù war ar maez. Dismegañs ar C'hallaoued pa vez komzet brezhoneg pe pa vez lakaet dilhad breizhat, bragoù bras, chupenn, a ziskouez dezhañ e identelezh vreizhat en ur mod negativel. En ur sinañ ur barzhoneg evel *Ar Plouk* en deus Yann Mari c'hoant eilpennañ ar ger-se.

i) Stourmer war ar Yezh : karout a ra Yann Mari ar brezhoneg.

Evitañ eo ar brezhoneg yezh ar relijion met ivez yezh an taolioù-kaer istorel kanet gant ar Varzhed. E brezhoneg e vez kanet goude an emgann. Alies e vez displeget talvoudegezh ar yezh gantañ e meur a varzhoneg. Ret eo deskiñ brezhoneg, ha komz brezhoneg gant o bugale a zo un dlead evit ar merc'hed. Plijus eo dezhañ bevañ e Breizh-Izel lec'h ma vez komzet brezhoneg. Anaoudegezh ar brezhoneg, a zo talvoudus evitañ . Ret eo bremañ kelenn ar brezhoneg d'ar re yaouank, evito da skrivañ ha da vezañ ar varzhed ha skrivagnerien nevez da gemer plas ar re a zo marv war an talbenn.(150 000 Breizhad marvet war an talbenn, betek 240 000 gant ar re marv goude bezañ bet gloazet).

j) E Vro.

E vro, “ *bro e c'havell*”, a zo *rouantelezh vras Alan* (Barbetorte). N'eo ket Breizh-Izel hepken. Breizh a ya *deus Beg-Ar-Raz betek Kêr Dol*, da lavarout eo Breizh istorel.

k) Ur rannvroelour.

Ur rannvroelour eo Yann Mari pa lavar diwar-benn ar broioù bihan Breizh hag Alzas: *Goude stourm e vint trec'h warc'hoazh* . Ur stourm rannvroel a vo ret kenderc'hel goude fin ar brezel, evit doare.

Peseurt stourm ? Gounit un emrenerezh evit Breizh gant al lezenn e Bro C'hall. Ur republikan eo Yann Mari o c'houlenn an emrenerezh diwar ar Gwir ha lezennoù. Ar Vreizhiz o deus stourmet evit

Bro C'hall, dezhi bremañ da reiñ gwirioù nevez da Vreizh, ar pezh n'eo ket bet graet goude ar Brezel Bras.

I) Un emrener.

E 1916 ez eus bet en Iwerzhon manifestadegoù a-bouez evit kaout an emrenerezh. Ha levezonet mat eo bet ar Vreizhiz gant an Iwerzhoniz, ar Vreizhiz Tramor.

Evit echuiñ selaouomp adarre Yann Mari Normand. Un arroudenn eus *Menozioù ur Breizhad* a zo pouezus-tre peogwir eo bet embannet ar varzhonzeg-se e *Kroaz ar Vretoned*, niverenn 316 d'an 23-3-1919 hag evit an eil gwech e niverenn 318 d'ar 6-4-1919.

Breizhiz Tramor 'rak ar Saozon Biskoazh n'o deus diskouezet aon, Hag hiziv pelloc'h, levezet ! Bet o deus o « Emrenerezh ».	Les Bretons d'outre Manche devant les Saxons N'ont jamais manifesté de crainte, Et aujourd'hui, O Joie ! Ils ont obtenu leur « Autonomie ».
Evelto ni 'fell deomp bevañ Mestr en hor bro ha war bep tra.	Comme eux, nous voulons vivre Maîtres dans notre pays, et sur toutes choses.

E. Peseurt Emsaver e oa Yann Mari Normand ? (Klozadur)

1. Difennour ar Brezhoneg

Gouzout a reomp dija gant *Ar Bluenn* eo ret skrivañ e brezhoneg .

Pa vez dezhi galleg komzet

Va fluennig a vez feuket...

« Ar brezhoneg va mignon kaezh

Ho peus 'ta c'hoant da gas d'ar bez ?

Koulskoude, ez-vihan, moarvat,

Dit en deskas ur vammig vat. »

(Ar Bluenn)

Emouez eo Yann Mari ouzh marv meur a skrivagner vreizhat er brezel, hag e skriv ar galv-mañ e miz Mae 1917 :

*« Pluennigoù bihan a Vreizh
Savit buan, savit e-leizh »
(Ar Bluenn)*

Kant vloaz goude, eo atav a-vremañ ar gemennadenn-se.

E-barzh ar barzhoneg *Gwir Vreizhadezed* gouestlet « *da gement hini a laka e boan da zeskiñ brezhoneg*», e ro Yann Mari e ali war an doare da zifenn ar brezhoneg. Evit treuzkas ar brezhoneg d'o bugale e rank ivez ar merc'hed deskiñ ar yezh.

*Gloar hag enor d'ar merc'hed mat
'Zesk gant doujañs yezh kaer o zad
(Gwir Vreizhadezed)*

Ar yezh a rank bezañ implijet e pep lec'h, e kêr evel war ar maez.

*'N hor maezioù drant, 'n hor c'hêrioù bras,
Yezh hon tadoù, 'ribl ar mor bras,
Bebet dre-holl ar brezhoneg !
(Gwir Vreizhadezed)*

Pouezus eo ivez treuzkas ar brezhoneg d'ar vugale .

*Dre c'hras Doue m'ho pe bugel
'N e luskellat en e gavell,
Tad ha mamm vat, kanit, m'ho ped,
Ar sonioù kozh dezhañ bepred.
(Gwir Vreizhadezed)*

2. Gwirioù ha lezennoù nevez.

Emsaver eo Yann Mari. Anaout a ra ar ger « **emsav** ». Implijout a ra ar ger-se gant ar ster lusk, difreterezh e-barzh unan eus e varzhonegoù *Ar Veleien war an Talbenn* (KAV, 2-8-1917)

*« - An neb en deus aon d'hon **emsav**,
D'am zro me ivez en nac'ho.*

*War zav, eta ! War zav ! War zav ! »
(Ar Veleien war an Talbenn)*

Difenn ar Vro a zo war un dro difenn Bro C'hall ha Breizh.
Setu amañ ur poz ma vez implijet **Bro**, **Frañs** ha **Breizh** ennañ.

*Deuet eo 'darre ar goañv war ar maezioù tro-dro ;
Holl soudarded ar **Frañs** evit difenn ar **Vro**
A c'houzañv hep 'n em glemm : erc'h, skorn, glav hag avel.
O ! C'hwi Bretoned vat ! Soñjit e **Breizh**-Izel.
(Truez !)*

Bez a c'heller keñveriañ gant menoz Yann-Ber Kalloc'h
*« Kousk, o **Bro**, kousk é peuh. Me rei kartér eidous.
Ha mar da de foénùein, hénoah, er mor german,
Bredér omp d'er herreg e ziùenn aod **Breiz** dous
Kousk, o **Frans**, ne vi ket soliet hoah en taol-man.
(Kartér-noz, ér hléieu, 7-27 a viz Gwengolo 1916)*

Evit kompren menoz Yann Mari eo ret kompren eo evitañ difenn ar Vro ha difenn ar Gwir ar memes tra. Stourm a-enep an Alaman a zo lakaat ar Gwir da ren e Bro-C'hall adarre, da lâret eo, tennañ anezhi diouzh ar wask alaman. Difenn ar Vro a zo evitañ difenn kenkoulz ar Vro vras, ar Frañs hag ar Vro vihan, Breizh. Ar pezh a zo pouezus eo lakaat ar Gwir da ren en-dro e Bro-C'hall hag e Breizh. Pa vo adlakaet ar Gwir da ren ha pa vo adkavet ar Frankiz e Bro-C'hall, e vo houmañ e karg da reiñ d'ar Vretoned ar Gwir da virout o sevenadur.

Er barzhoneg *Menzioù ur Breizhad*, embannet e miz Meurzh, pevar miz goude fin ar brezel, e tispleg e vennozioù war lazhadeg un niver bras a soudarded vreton, ha war pezh a vefe ret reiñ da Vreizh da gempouezañ ar c'holl-se.

*'Vit ma vezo d'ar Gwir an Trec'h,
E Bro-C'hall, e Breizh, e pep lec'h,
'Vel-se 'stourm ar Vretoned taer
Ouzh un enebour diniver.
(Menzioù ur Breizhad)*

Ha bremañ pa ren adarre ar Gwir e c'houlenn ar Vretoned digant ar Frañs votiñ lezennoù a roio dezho ar gwir da vevañ ha da virout o yezh hag o sevenadur breizhat.

Un tamm librentez, e pep giz,

*En Arvorig a zo rekis ;
Lezit hor Yezh kozh ha santel
Da zisplegañ frank hec'h askell.
E lec'h goapaat ar paour kaezh « Ploug »
En deus ho miret ouzh kalz droug,
E lezit da vevañ 'n e vro,
Digabestr-mat evit un dro !
(Menoziou ur Breizhad)*

Dont a ra zoken da hetañ an emrenerezh evit Breizh evel m'he deus bet Bro-Iwerzhon.

*Breizhiz Tramor 'rak ar Saozon...
Bet o deus o « Emrenerezh »
(Menoziou ur Breizhad)*

En ul lizher skrivet da **gKroaz ar Vretoned** d'ar 15 a viz Kerzu 1918, e c'hortoz lezennoù diouzh ar gannaded.

« D'hon c'hannaded kalonek ha skiantek d'hon difenn ervat ha da reiñ deomp, da vihanañ, an holl frankiz evit bevañ hervez ar Feiz, al Lealded hag ar Spered breizhek ! Henezh e vije kaerañ “ Trec'h ar re-varv“. » (KAV, 15-12-1918)

Kant vloaz goude an het-se, emaomp atav o c'hortoz gwiriekaat karta european ar yezhoù rannvroel ha minorel, koulskoude houmañ zo bet kadarnaet gant muioc'h eget 25 Bro endeo.

VI. Ar Relijion

E-barzh *Va Zelenn* e kemenn Yann Mari ar pezh en deus c'hoant kanañ : **Ar Feiz**

*Grit ma c'hellin kanañ ervat,
Evel ur gwir bugel breizhat
Ar Yezh, ar Ouenn, ar Vro, ar Feiz,
Karantez Doue, hini Breizh !*

Evitañ «ur gwir bugel breizhat » a zo un den relijiel a rank eztaoliñ « Feiz, Karantez Doue ». Ar pezh en deus graet e meur a varzhoneg hag a heul eeun e stummadur relijiel e skolaj Kreisker hag e oberiantiz katolik en e barrez araok ar brezel.

A. Doue a zo ganeomp

An diaoul a zo a-du gant an Alamaned.

*Daoust ha galloud Laouig
'Deufe da ziskar Diaoulig ?
Nann, sonn eo atav e gorn,
Ha bale reont dorn ouzh dorn.
Ar Frans hag he holl vignoned
'Zo bremañ o klask o mouget
(An diaoul er Brezel)*

Enebour ar vro eo an Alaman. Enebour Doue eo an Diaoul. En ur stourm a-enep an Alaman e stourmer ivez a-enep an Diaoul da lavarout eo ur stourm evit ar Vro ha Doue.

“Ar Voched miliget” a zistruj an ilizioù a vez kavet ivez er barzhoneg *An Oferenn war an Talbenn*

*Dre amañ n'eus mui ken ul lec'h a drugarez
Iliz kaer, chapelig, holl ez-int dismantret
Gant kanol ar Voched miliget ha didruez
(An oferenn war an Talbenn)*

Doue a sikour ac'hanomp a-enep an Alamaned.

Evit goulenn bennozh gwir Doue 'n Armeoù

Oferenn 'voe lâret war dir hor c'hanoliou

...

A reas ouzimp-holl tud dispont ha tud gouest

Evit derc'hel mat penn diouzh an Alamaned.

(An Oferenn war an Talbenn)

Ur c'houlzad graet gant ar Gatoliked a ziroll e-pad ar Brezel evit gouestlañ ar Frañs d'ar "Galon-Sakr". Kavout a reer roudoù outañ e barzhoneg Yann-Mari.

Setu'ta an diaoul nec'het

Gwell a-se ma vije fached

Ar Frañs ne sent mui dioutañ

Ar galon-Sakr a ren bremañ

Hag ivez tud o doa c'hoant da lakaat "Ar Galon Sakr" gwriet war banniel triliv ar Frañs.

Sul 2 a viz Ebrel 1916: Oferenn da 7 e. Gousperoù da 2e1/4. Gouestlidigezh Ar Frans d'ar Galon Sakr : d'ar banniel triliv. Evit lakaat ac'hanout trec'her, war da livioù, Ar Frañs a sav arouez karet Ar Galon Sakr. (CJ, p 42)

Ar c'houlzad-se n'eo ket bet kennerzhet gant an eskobelezh . Ar Pab dre ar C'hardinal Billot, Kardinal hengounelour, a gaso d'ar Gazetenn "Le Figaro" ul lizher bet embannet d'ar 4 a viz Mae 1918 evit dizaliañ ha klozañ ar pleustr-se. Ouzhpenn-se, ne blije ket d'ar gatoliked hengounelour lakaat ar Galon Sakr war banniel ur Republik ganet goude an Dispac'h Bras.

"Nous devons considérer ... que le miracle requis pour un drapeau national au 20ème siècle, portant sur ses plis l'image du Sacré Coeur, autrement dit le miracle d'un pays aussi profondément divisé que le nôtre, surtout sur la question religieuse, aussi pourri (sic) de libéralisme, aussi féru de l'idée révolutionnaire, venant à accepter une telle alliance de la politique et de la religion..., non ce miracle n'aurait d'analogie en rien avec ce qui s'est passé depuis que le monde est monde..." (Le Cardinal Billot et la question du drapeau, Le Figaro, 4 mai 1918, p 1)

B. Sikour ar Relijion

En e varzhoneg *Chapeled ar Soudard* e klask Yann Mari gouzout petra a sikour anezhañ e-pad en emgann.

Petra ro d'am c'halon nerzh e-pad ar stourmad ?

(Chapeled ar Soudard)

Evitañ eo ar chapeled. Un den diwar ar maez eo Yann Mari, boazet da bediñ ar Werc'hez Vari gant ar chapeled dre hengoun e familh.

*Abaoe va c'havel, e-pad va yaouankiz,
'Karen ar maeziou drant, o feoc'h hag o frankiz ;
E-mesk ar prederiou hag holl safar ar bed,
E karen lavaret ul lodenn chapeled.
(Chapeled ar Soudard)*

E-pad ar brezel dindan "luc'hed ha strak ar c'hanolioù"

*'Vit hor miret neuze ouzh ar brasañ morc'hed
E c'halvomp d'hor skoazell buan ar chapeled
(Chapeled Ar Soudard)*

Ar chapeled a zo an arm diwezhañ-holl a rank pep hini kaout gantañ, pourvez-beaj d'ar bed all.

*Setu int aet war-raok, eta, an holl wazed,
Ganto, en o godell, medalenn, chapeled !
(Chapeled ar Soudard)*

Ar chapeled-se a servij ivez er bed all da dremen buan deus ar purgator d'ar baradoz...

*Evit hor pec'hedoù e 'z-aimp d'ar purgator
.. hor Patronez dous, sur, a glasko abred,
Hor c'herc'hat ac'hano evit kaout he chapeled.
Er Baradoz, eta, e vezimp evurus.
(Chapeled ar Soudard)*

Ar relijion katolik eo relijion an dud war ar maez.

*Sul ha gouel berz a vez miret
An ofisoù darempredet
Holl ez eomp d'ar pardonioù
Gwazed, merc'hed, bugaligoù
(Kerilly)*

C. Kentelioù an Iliz

Leurreniñ a ra ar barzhoneg *An diaoul er Brezel* ar seizh pec'hed marvel hervez ar relijion katolik : an ourgouilh pe vrasoni, an avaristed pe bizhoni pe dostoni, al luksur pe orged pe hudurniezh, an avi pe warizi, ar gourmandiz pe lontegezh, ar vuanegezh pe gounnar, an diegi pe leziregezh. N'eus ket amzer d'ober an traoù mezhus-se e-pad ar Brezel.

Met ar vuanegezh, ar gounnar a zo deuet da vezañ ur vertuz.

*Ar vuanegezh, ar goler
A lak an dud da vezañ taer
War an talbenn 'zo ur vertuz
O tistrujañ soudarded Prus
(An diaoul er Brezel)*

Al luksur, perc'hed ar rev, "ober traoù lous" a zo d'ar mare-se ur perc'hed bras evit an Iliz.

Gwelloc'h e kav Yann Mari komz diwar-benn ar c'hlanded hag ar santelezh.

Yann Mari n'eo ket digizidik dirak kened ur plac'hig met e-lec'h bezañ touellet gant traoù fall e kav gwelloc'h gwelout splannder Doue enni. Ret eo trehontiñ ar c'hoant .

*Kalz 'ta 'm eus outi sellet,
Ur gwir vad 'rae din he gwelet,
Gant netra fall n'oan touellet,
Gant soñj an Neñv 'oan luskellet*

*Netra nevez 'zeskan da zen,
Holl 'peus gwelet 'r seurt lilienn ;
Deus 'vo ho kalon tomm pe yen
Bras pe vihan 'vo ar skeudenn.
(C'hwezh-Vat Ar santelezh)*

An Iliz a zo un tammig strizh war ar c'hlanded ... met meneget e vo, ret eo bevañ evit Yann Mari : « Disprizit an Ankou »

*Karit An Aotrou
Disprizit an Ankou
Glan pur an ene
'Z eer da welet Doue
(Ar Glanded)*

An daou varzhoneg-se kavet en dornskrid, n'int ket bet embannet e-barzh Kroaz Ar Vretoned . Diaes e oa d'ar mare-se, marteze, komz diwar-benn ar rev e-barzh ur gelaouenn gatolik.

D. An enepkloeregezh

An enepkloeregezh a ziskul e venozioù war an talbenn ha Yann Mari en deus c'hoant difenn ar veleien en e varzhoneg *Ar Veleien war an Talbenn*. Tud a lavar:

*War an talbenn ne welot ket
Nann ! a-dra-sur, beleg ebet,
War an a-drenv ez int chomet.
(Ar veleien war an Talbenn)*

E barzh al lizher-mañ e rebech ar C'hapiten Durand-Gasselin d'ar Serjant Gaston Esnault e venozioù a ziskouez ivez e enepkloeregezh a-enep ar veleien. Meur a wech, war ar seblant, e pep lec'h war an talbenn e veze klevet ar menozioù-se.

“J’ai été désagréablement surpris d’apprendre que... vous avez cru bon d’afficher... publiquement vos opinions sur les Curés. Il faut croire que c’est un besoin impérieux pour vous d’en manger de temps en temps... En tout cas, tant que vous serez au régiment, je vous prie de vous abstenir de ces manifestations ridicules »³

Respont a ra Yann Mari d'ar menozioù-se.

*D'o c'homzoù me 'responto berr :
“Pa'z aint d'an arsailh vras, emberr,
'N o lerc'h bezit kravazataer !
(Ar Veleien war an Talbenn)*

Ma n'emañ ket ar veleien war an talbenn gant bep a fuzuilh, emaint evel ar soudarded all dindan ar mindrailh o klask ar re c'hloazet . Kravazataerien int.

³ Lettre du 25 décembre 2016. (Document : Archives départementales du Finistère, dans Aux sources de la grande guerre, Mael Cariou, L'antichléricisme en Campagne, Edition Locus Solus, 2014, p 54)

E. Un emsav katolik

E-barzh ar barzhoneg *Ar Veleien war an Talbenn* e implij ar ger “emsav”.

*An neb en deus aon d'hon emsav,
D'am zro, me ivez en nac'ho .
(Ar Veleien war an Talbenn)*

Met peseurt emsav eo ?

Er barzhoneg *Eosterezhoù Brezel* skrivet ar memes deiz hag *Ar Veleien war an Talbenn* e kaver:

*Plijet eo gant Doue, en e beurbadelezh,
D'an dud ha d'al loened reiñ o magadurezh.
'Vel Adam, Lusifer, ar Frans a lavar : Nann*

*An ed hag ar yeot fall 'gresk kostez-ouzh-kostez,
Dre-holl, war an douar, falloni 'lec'h furnezh
O Frañs ! bez 'ta pelloc'h divlamm, sentus ha glan !
(Eosterezhoù Brezel)*

Perak e lavar ar Frañs nann da Zoue ?

Gwelet eo bet a-raok ne oa ket ar Frañs o tifenn sevenadur Breizh. Ar Gwirioù breizhek n'int ket bet kemeret e-barzh Gwir ar Frañs .

Ar Gwir-se ivez a ya pelloc'h diouzh lezenn Doue, sañset digemm . Ar Gwir a zo bremañ ur gevrat sokial en ur gevredigezh o cheñch muioc'h-muiañ. Da skouer an dibriediñ a zo aotreet gant ar Stad ha n'eo ket gant an Iliz.⁴

An emsav breizhat katolik a gavo e harzoù ha skoilhoù pa vo emdroadurioù e gevredigezh Breizh war ar maez goude ar Brezel Bras.

⁴ Les espoirs, les efforts et les épreuves du mouvement breton catholique de 1891 à 1945, Thèse, Université Strasbourg 2, Francis Le Squer, direction Professeur Roland Minnerath, 1997, Presses Universitaires du Septentrion, p 121

VII. Studioù all

Ar studi-mañ a zo bet graet war Yann Mari Normand un emsaver breizhat e-pad ar Brezel Bras, met dre e varzhonegoù e weler ivez buhez an dud er mare kriz-se ma zo aet d'an anaon kalz a soudarded yaouank. Temoù all a c'hell bezañ kavet e-kreiz e varzhonegoù. Tri zem a zeu alies enno.

1. Temoù all

(1) Plas ar vaouez

Yann Mari a blij dezhañ komz diwar-benn ar vaouez e meur a varzhoneg

Kened ur plac'hig : *C'hwezh vat ar Santelezh*

Mamm, pried, mignonez: *Karantezioù Aour*

Mamm ur familh niverus: *Levenez*

Merc'hed o labourat: *Merc'hed Breizh*

Ar Vaouez a zo dazont mab-den : *Taoelennig*

Intañvez, maouez dibosupl dezhi dimeziñ bremañ : *Merc'hed keizh*

Mamm-gozh: *Mamm-gozh ar "C'hlozh"*.

Treuzkaserezed ar Yezh: *Gwir Vreizhadezed*

Merc'hed a-bouez : *Mari ha Janton*

(2) Ar Brezel

Estonus, estlammus, skrijus eo ar brezel

(Dismantr)

Dramm ar brezel : *Ar Gnôl*

Kennerzh : *Al Lizher*

Ar marv : *Kenavo...er Baradoz*

Laeroñsi: *Ar C'havell*

Buhez war an Talbenn: *Micherioù nevez*

Spi: *Ar Wennili*

Koñje : *Eizh Deiz a Beoc'h, Un Droig er Vro*

Spleen: *Mouezh an dremmwel, Truez*

Ar Brizonierien: *Gwerz ar Brizonieren*

Keuz da lazhañ: *Ar Morc'hed*

Mignon gwellañ mab-den war an talbenn: *Ar Giez Vihan*

Distruj: *Dismantr*

Ar c'hanolioù, "La grosse Bertha": *Hon Diou Zemezell*

Ar marv goapaus: *Emzivad Glac'haret*

(3) Buhez war ar maez

An natur, ar vuhez war ar maez a zo atav e spered al labourer-douar Yann Mari.

Buhez en e gêriadenn : *Kerilly, Eizh Deiz ar Beoc'h, Un Droig er Vro*

Al Laboused: *An Alc'hweder, Ar Wennili*

Trevajoù : *Dirak ur Parkad Ed, Eosterezhoù Brezel*

2. Ar Stil hag ar Yezh

Skrivet e-pad ar Brezel Bras e tiskouez e varzhonegoù stad ar yezh kant vloaz 'zo. Ar varzhoniezh gant he redioù a hirder hag a glottenoù a laka ar Barzh da glask e c'herioù e pinvidigezh ar yezh ha da implij holl c'hallusted e yezhadur. Ur studi war ar c'heriaoueg-se ha stummoù yezhadur a roio ur skeudenn eus ar brezhoneg skrivet kant vloaz 'zo.

3. Kenveriañ gant ar skrivagnerien all

Yann Mari Normand n'eo ket bet an hini nemetañ o skrivañ barzhonegoù war an talbenn. Evit mont pelloc'h e vefe dav studiañ an holl varzhonegoù skrivet war an talbenn gant Barzhed all evel Ar Yeodet, Ar soudard kozh, hag all... bet embannet d'ar mare-se er gelaouenn *Kroaz ar Vretoned* pe gelouennoù all evit gwelout emdroadur o menozioù, o zemoù hag o stil. Ur stad eus ar yezh a vefe savet, neuze, gant ar re o deus kemeret perzh er Brezel Bras, deuet da vezañ testoù ar skivagnerien brezhonek marv niverus war an talbenn.

VIII. Klozadur

Lenn barzhonegoù Yann Mari Normand hag e gardedoù a ya par-ouzh-par gant ar studi-mañ a zispieg e peseurt degouezhioù int bet skrivet.

Pep hini a gavo ar blijadur da lenn anezho en eur brezhoneg pobl, an hini a veze komzet 100 bloaz ‘zo ha da anavezout war-eeun menozioù Yann Mari.

En ur lenn Yann Mari Normand e weler eo emouez ouzh ur bed a cheñch. Kompren a ra e vo gwanaet an “Emsav” gant marv un niver bras a skrivagnerien vrezhonek. Goulenn a ra kreñv da bep Breizhad sevel. ‘War sav !’ evit difenn ar Brezhoneg.

Met kavout a ra dezhañ ne c’hello ar yezh bezañ difennet nemet ma teu lezennoù ar Stad C’hall d’he sikour.

Gwelout a reer Yann Mari Normand evel un den a eztaol e gredennoù hep kildroenn ebet. Daoust d’ar brezel en dije gellet kas anezhañ da netra, en-deus eztaolet e venozioù breizhek. Kompren a reer buan ez eo an identelezh-breizhat-se a sikour anezhañ da vont war-raok, da herzel, ha da zerc’hel spi atav.

E barzh ar bed a-vremañ atav o virviñ, e sikour ac’hanomp hon identelezh-breizhat, evel gwechall, da vont war-raok, da herzel, ha da zerc’hel spi atav.

1.1.1.1

Levrlennadur

BEAUPRÉ N., KRUMEICH G., PATIN N., WEINRICH A., ÉD. *La Grande Guerre vue d'en face: vue d'Allemagne, vue de France = 1914-1918*, Nachbarn im Krieg: Deutsche Sicht, Französische Sicht. Paris : 14-18, Mission centenaire : Albin Michel : DHIP-IHA, 2016. 303 p.ISBN : 978-2-226-32145-9.

BOURLET M., LAGADEC Y., LE GALL E., UNIVERSITÉ DE RENNES, ÉD. *Petites patries dans la Grande Guerre*. Rennes : Presses universitaires de Rennes, 2013. 250 p.(Collection « Histoire »). ISBN : 978-2-7535-2759-1.

CARIOU M., SCHLEEF Y., *Aux sources de la Grande Guerre*, Finistère, LOCUS et SOLUS, 2014, 128p. ISBN :978-2-36833-062-3

CARRÉ D., *Loeiz Herriou : un paysan breton dans la grande guerre : analyse de sa correspondance avec son épouse*, Thèse de doctorat d'Études celtiques, Rennes 2, 1999

CORNILLET G., 1988, *Kroaz Ar Vretoned*, Hor Yezh.

CORNILLET G., Kroaz ar Vretoned. Red he buhez. Ar pennadou embannet enni. He menoziou. He sknvagnerien. Son histoire et ses auteurs. Index analytique des articles, poèmes. Pièces et autres écrits publiés dans ce journal. Labour-doktorelezh e Skol-Veur Breiz Uhel, Roazhon 2, Rennes, 1989, 5 volumes, 2258 p.

DENIS G. *Fanch Elies-Abeozen (1896-1963): sa vie , son œuvre*, Doctorat d'État études régionales, Rennes 2, 1988.

DENIS G. *Mémoire et trauma de la Grande Guerre: Bretagne, Catalogne, Corse, Euskadi, Occitanie*. Rennes : Travaux d'investigation et de recherche, 2010. ISBN : 978-2-917681-07-7.

FAVEREAU F. *Lennegezh ar Brezhoneg en XXvet Kantved. Levrenn 1, 1900-1918*. Montroulez (Finistère) : Skol Vreizh, 2002. 445 p.ISBN : 978-2-911447-56-3.

LE COADIC R., GUILLOU A. *L'identité bretonne*. S.l. : s.n., 1997. PUR

LE SQUER F., *Les espoirs, les efforts et les épreuves du mouvement breton catholique de 1891 à 1945*, Thèse, Université Strasbourg 2, Francis Le Squer, direction Professeur Roland Minnerath, 1997, Presses Universitaires du Septentrion, 579 p, ISBN :2-284-00765-1

LÉVI-STRAUSS C., POUILLON J. *Race et histoire*. Paris : Denoel, 2010. 127 p.(Collection folio essais, 58) ISBN : 978-2-07-032413-2.

NICOLAS M. *Histoire de la revendication bretonne ou la revanche de la démocratie locale sur le « démocratisme »: des origines jusqu'aux années 1980*. Spezet : Coop Breizh, 2007. 391 p.ISBN : 978-2-84346-312-9.

NORMAND Jean, *Yann Mari Normand, poète paysan*, Rennes, Université RENNES 2, Dossier DEC, 2015

PEAUDECERF H. *Ar Brezel bras*. Sant-Brieg i.e. Saint-Brieuc : TES, 2015. ISBN : 978-2-35573-158-7.

RAOUL L. *Geriadur ar skrivagnerien ha yezhourien vrezhonek*. Brest : al Liamm, 1992. ISBN : 978-2-7368-0034-5.

Trugarekadennoù

Trugarekaat a ran familh ha diskennidi Yann Mari Normand, dreist-holl e verc'h Anne-Yvonne hag e verc'h-vihan Odile o deus aotreet ac'hanon da welout ar c'harnedoù hag al lizhiri skrivet e-pad ar Brezel Bras, ha poltridi Yann Mari Normand.

Trugarekaat a ran Jean Normand gant e volontez d'embann levr barzhonegoù Yann Mari Normand e eontr-kozh.

Trugarekaat a ran

An Itron Marie-Thérèse Pouillias, bet mirourez levraoueg-kêr Roazhon evit dornskrid ar barzhonegoù,

An Itron Isabelle Berthou, mirourez levraoueg vreizhek abati Landevenneg evit kazetennaoueg *Kroaz ar Vretoned*,

An Itron Marie-Ange Le Goff evit he enklaskoù war ar wezenn kerentiezh ha skeudennoù ar familh,

An Aotrounez Gwendal Denez hag Erwan Hupel, hag holl gelennerien ar rann breizhek ha keltiek e Skol-Veur Roazhon 2

Résumé: Yann Mari Normand a écrit ses poèmes en breton au front pendant la guerre de 14-18. Il était artilleur, Maréchal des Logis. Ses poèmes ont été publiés régulièrement entre 1917 et 1919 dans la revue bretonne *Kroaz Ar Vretoned*, dont le directeur est alors François Vallée. Ils expriment son amour de la Bretagne sa patrie, de la langue bretonne, de ses coutumes et de sa foi. Il est dans le mouvement *Feiz ha Breizh, Foi et Bretagne*. Sa poésie alterne les récits où Yann Mari décrit les situations dans lesquelles il se trouve et les sonnets dans lesquels il exprime ses impressions et sentiments.

Nombre de Bretons trouvent la mort pendant la Grande Guerre, et il a conscience que cela sera une perte irrémédiable pour la Bretagne et sa langue, le breton. Défenseur de la langue bretonne à laquelle il est très attaché il est dans l'*Emsav*, le mouvement militant breton . Il utilise le mot « *emsav* » dans l'un de ses poèmes. Il demande à tous les Bretons d'apprendre, de parler et de transmettre la langue bretonne. Républicain, il attend des élus qu'ils votent des lois pour garantir à la Bretagne les droits à sa civilisation, ses coutumes et sa langue, juste contrepartie des sacrifices des Bretons pendant la Grande Guerre pour défendre la France. Il souhaite une plus grande autonomie pour la région Bretagne.

La guerre est omniprésente dans ses poèmes. La force des convictions du paysan breton qu'il est lui permet de garder espoir dans les pires moments. Ses poèmes portent ses convictions bretonnes et religieuses mais il aborde aussi à plusieurs reprises le sort et la place des femmes, de la famille, de la vie au front, de la vie à la campagne. Même s'il souffre de la cruauté de la guerre, il fait preuve de courage. Il espère toujours qu'elle va finir bientôt. Sa batterie de canons aura l'occasion de tirer sur « La Grosse Bertha », canon qui terrorisait Paris.

Mots clés : Yann Mari Normand, Bretagne, Grande Guerre, front, poème, langue bretonne, autonomie, Emsav, emsaver, Feiz ha Breizh, militant, breton, républicain, religion, foi, femmes, guerre, droits, civilisation, 1914-1918, artillerie, canon, Bertha, batterie.